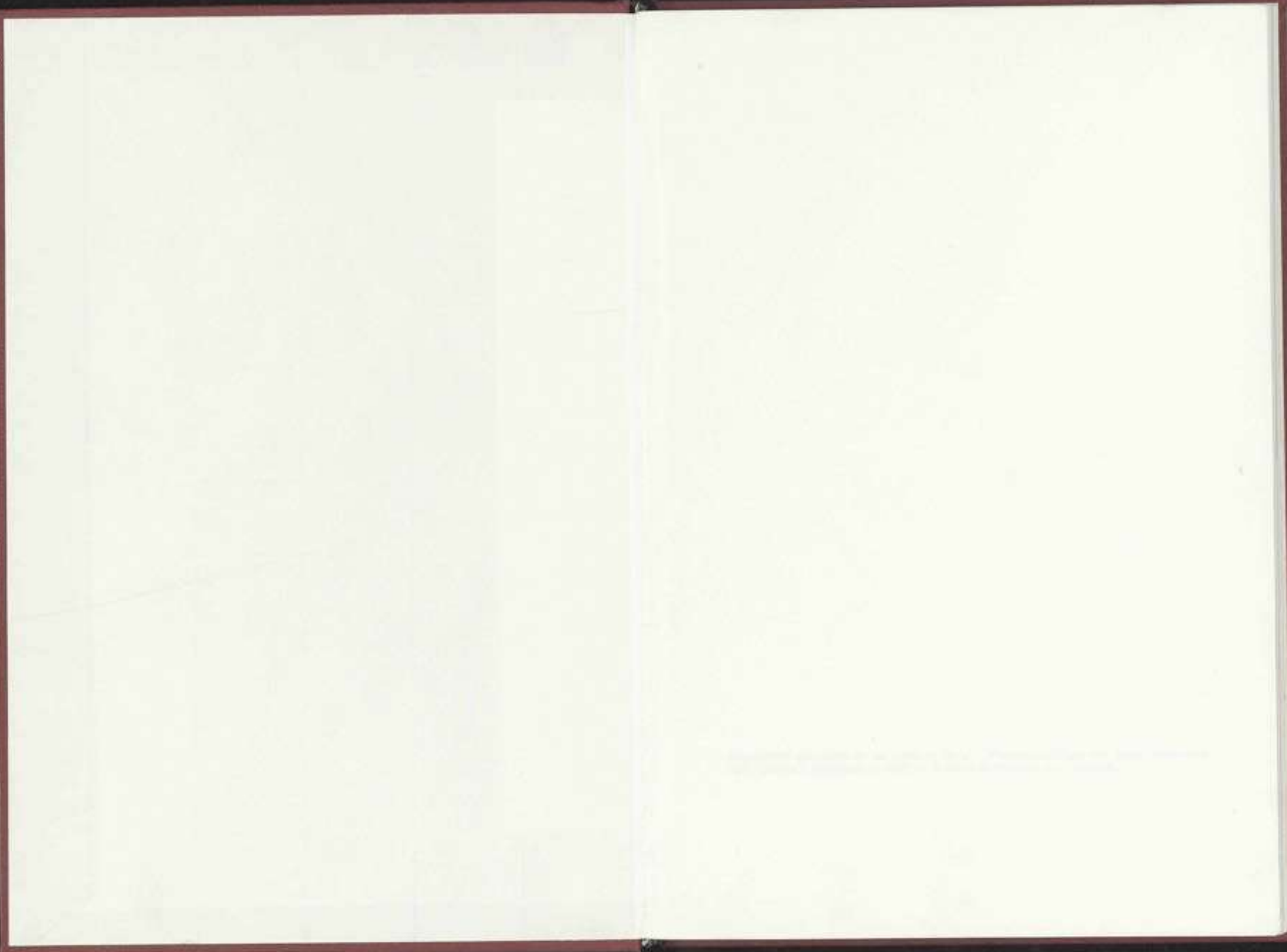

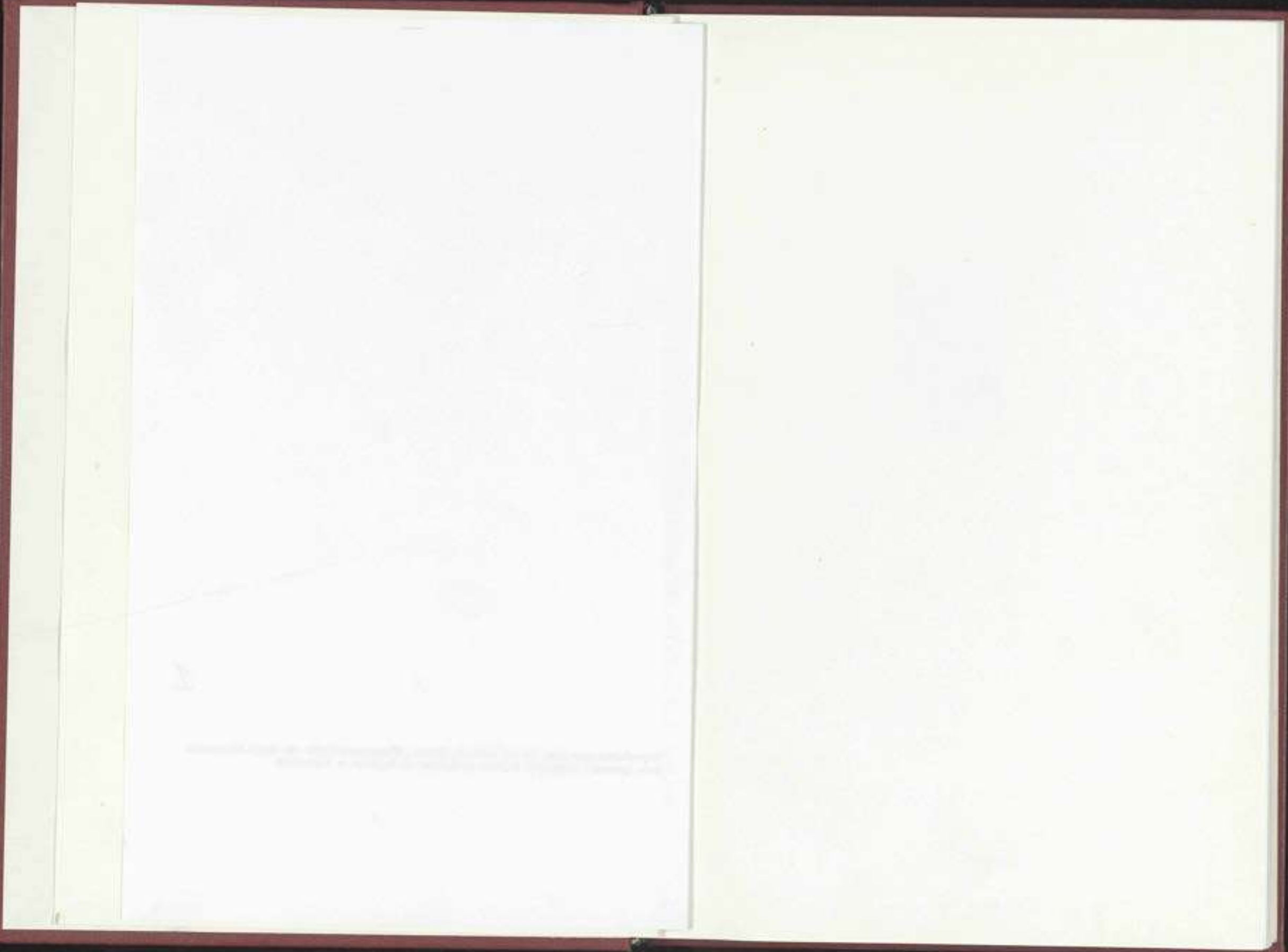
ARMAMENTARIA

1

Reproduktie naar plaat 38 uit Jacob de Geyn's „Wapenhandelinge van Roets Musquetten
ende Spiessen”, uitgegeven in 1608 bij Robbert de Baudoux, te Amsterdam.

Samuel Baron de Constant Rebecque 1676—1756.

Luitenant-Generaal der Infanterie van het Staatse Leger.

Streed bij Ekeren, Ramélieux, Oudenaerde, Malplaquet, Denain, Campi, Hoci, Menin, Ostende, Lille, Toornai, Danai, H-Venant, Airc, Bauchain, Quesnay, Grave en Sluis.

Redde in de slag bij Ramillies John Churchill Hertog van Marlborough, tijdens de aanval der franse dragonders.

In tweede echt verbonden met Louise de Gallatin. Uit dit huwelijk werd geboren Jean Victor, de latere chef van de nederlandse Generale Staf.

Geschilderd op linnen.

Kunstenaar onbekend.

Bruikleen van de „Dienst van 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen”.

Gerestaureerd in 1950 door N. van Bobemen.

AFLEVERING I

Zomer 1966

ARMAMENTARIA

Publikatie van de Stichting
Het Nederlands Leger- en
Wapenmuseum „Generaal Hoefler”
Musea te Leiden en Delft

DRUKKERIJ DE BINK N.V. — LEIDEN

Inhoud

	Pag.
Titelpagina	1
Inhoudsopgave	3
Samenstelling Bestuur van de Stichting 'Het Nederlands Leger- en Wapenmuseum Generaal Hoefer'	5
Ten geleide door G. H. J. M. Peijnenburg	7
Het Legermuseum: Schakel tussen volk en strijdkrachten door M. R. H. Calmeyer	8
Een bourgondisch harnas door Drs. R. B. F. van der Sloot	11
Topprestaties van oude en moderne geschutbouw Het mysterie der ballistische reuzen door K. B. C. Görlitz	15
De uniform van de Prins van Oranje in de Slag bij Waterloo door Dr. F. G. de Wilde	19
De conservering van de vlaggen van het Legermuseum door Ir. Johanna M. Diehl	22
Modernisering expositie	
Het Churchill Memorial door A. C. Paardekooper	29
Herinrichting zaal (te gedeelte 'Indische Zalen'): Voorbereidende werkzaamheden	32
Toelichting door A. C. Paardekooper	34
Uitvoering door Drs. R. B. F. van der Sloot	36
Uitgevoerde reparaties	
Schilderijen in bruikleen ontvangen van H. M. de Koningin door A. C. Paardekooper	38
	3

	Pag.
De 17e eeuwse 'Amsterdamse Rustingen' door Drs. R. B. F. van der Sloot	41
Tetragontvangen exemplaren vaandelcollectie	32
Uniformen	42
Verworven aanwinsten gedurende 1965	
Installatie omroepapparatuur	43
Museumvoorwerpen	
Afd. I 'Oude Wapens' (vroeg Middeleeuwen tot 1840)	44
Afd. II 'Nieuwe Wapens' (1840 - 1940)	45
Afd. III 'Uniformen, vaandels, vlaggen, distinctieven, uitrustingsstukken en prentencollectie'	46
Afd. V 'Studieverzameling Militair Materiaal' Stumima, Armamentarium Delft (1940 - heden)	49
Bibliotheek	49
Alfabetische naamvermelding van schenkers en bruikleengevers	52
Financieel overzicht Stichting 'Vrienden van het Legermuseum'	54
Slotwoord door C. J. Valk	55

Samenstelling van het bestuur

**Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard,
de Prins der Nederlanden**

Het bestuur was ultimo 1965 als volgt samengesteld:

Erelid	M. R. H. Calmeyer, Luitenant-Generaal van de Generale Staf b.d., v.m. Staassecretaris van Defensie.
Voorzitter	C. J. Valk, Luitenant-Generaal der Artillerie b.d., Adjutant in buitengewone dienst van H.M. de Koningin.
Vice-voorzitter	Jhr. Mr. F. H. van Kinschot, ood-Burgemeester van Leiden.
Secretaris	Jhr. Mr. P. Th. Six, Advokaat en Procureur.
Penningmeester	P. Dregmans, Raadadviseur in Algemene Dienst bij het Minis- terie van Defensie.
Plv. Secretaris	Mr. Ch. L. M. Schaepman, Administrateur bij het Ministerie van Defensie.

Door Z. E. de Minister van Defensie aangewezen leden:

De Inspecteur der Opleidingen, Brigade-Generaal der Artillerie W. A. Feitsma
(functioneel lid).
P. Dregmans, hiervoor reeds als penningmeester genoemd.

Overige leden:

Jhr. Mr. G. W. van der Does, Landsadvokaat.
Dr. F. G. de Wilde.
D. F. Lunsingh Scheurleer, Rijksinspecteur voor roerende monumenten.
Mr. J. V. M. Hellegers, Directeur Personeelszaken van de Koninklijke Sphinx-
Ceramique te Maastricht.
Mr. C. H. Evers, Directeur Rotterdams Nieuwsblad. (sedert medio 1965).

Ten geleide

De splitsing van het fraaie en goed verzorgde Jaarverslag van het Nederlands Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hofer”, zoals dit tot nu toe verscheen, in een zakelijk en een wetenschappelijk deel, acht ik een goed besluit.

Een Jaarverslag heeft nu eenmaal een beperkte doelstelling. In het Jaarverslag van het Legermuseum komen echter – tot mijn genoegen ieder jaar meer – artikelen en bijdragen voor die waard zijn blijvend en in ruimere kring te worden geraadpleegd. Daartoe biedt de voorgenomen wijze van publicatie thans alle gelegenheid.

Ik hoop dan ook, dat de uitgave van „Armamentaria” in ruime kring belangstelling zal wekken en gaande houden voor ons mooie Legermuseum. Want dit museum heeft niet alleen historische waarde. Het kan – juist door de moderne wijze van expositie – een belangrijke rol vervullen in de goede verhouding van ons volk ten opzichte van onze strijdkrachten, hetgeen voor deze een levensvoorwaarde is.

De Staatssecretaris van Defensie K.L.

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized, cursive script that is difficult to decipher but appears to be the name of the signatory.

G. H. J. M. Peijnenburg.

Het Legermuseum

Schakel tussen volk en strijdkrachten

door M. R. H. Calmeyer.

Luitenant-Generaal van de Generale Staf b.d.; v.m. Staatssecretaris van Defensie

In de kunst heeft de kreet „L'art pour l'art”, de kunst louter om zichzelf, opgeld gedaan. Ik geloof integendeel aan de dienende functie, ook van de kunst. Hoe dit echter ook zij, vast staat in ieder geval, dat nog niemand de leuze heeft aangeheven: „het museum voor het museum”.

Een museum is er ter wille van het publiek, beter gezegd van een publiek, groot of klein, massaal of select. Het is een tempel der muzen, de beschermsters van kunsten en wetenschappen, en deze willen niet alleen worden gehuldigd, zij willen ook steunen en bezielen.

Welke steun en bezieling gaat er nu uit van het Nederlands Leger- en Wapenmuseum?

Wanneer wij beginnen met het laatste, later toegevoegde deel van de naam, dan geloof ik dat hier meer van steun, dan van bezieling sprake is en dat degenen, die worden gesteund, een nogal select gezelschap vormen. Dit gezelschap bestaat uit hen die, beroepsmatig of als amateur, studie maken van de ontwikkeling van de wapenen, die in de geschiedenis van de mensheid, van de knots van Kain tot de atoombom, een zo grote rol hebben gespeeld en nog steeds voortgaan te spelen. Het Armamentarium te Delft, staande onder dezelfde directie, dat een unieke verzameling bevat van de wapenen uit de Tweede Wereldoorlog, vormt in dit opzicht een verlengstuk van het Wapenmuseum te Leiden.

Het is niet mijn bedoeling op dit aspect nader in te gaan, maar veeleer op dat, geboden door het Legermuseum, m.a.w. het museum van de Koninklijke Landmacht. Ook deze is er niet ter wille van zichzelf, maar voor het gehele nederlandse volk, om dit in de gelegenheid te stellen zich – temidden der andere volkeren – in vrijheid en naar eigen aard te ontwikkelen. Als een bedreiging van het volks-

Gevest van een rapier, vermoedelijk in Italië vervaardigd in ca. 1570/80. Het gesonden en vergulde ijzeren gevest is voorzien van allegorische figuren, bladranken en kleine monsterkoppen, welke hetzelfde zijn als die op in Italië vervaardigde vuurwapens uit de 17e eeuw. Aangezien het rapier meestal bij het civiele kostuum werd gedragen, zijn hun gevesten, evenals bij bovenstaand exemplaar, dikwijls zeer rijk versierd.

bestaan zich duidelijk aftekent, dan wordt deze doelstelling van de strijdkrachten schier allerwege ingezien en ziet men hierin een plechtanker tot behoud.

Drijven de donkere wolken weer over, dan vervaagt – in het bijzonder bij een nieuwe generatie – al spoedig dit inzicht en verslapt de noodzakelijke band tussen volk en krijgsmacht. Wie had in 1945 kunnen denken, dat stromingen die zich ten onrechte met de naam „pacifist” tooien, maar weerloosheid nastreven, twintig jaar later in ons land weder een aanhang zouden krijgen als thans het geval is?

Toch is dit verschijnsel algemeen; Kipling heeft het misprijzend bezongen en Johan de Witt heeft er voor war betreft onze natie in het bijzonder op gewezen.

Hier heeft het Nederlands Legermuseum een taak en vormt het als het ware een teken aan de wand. Het doet zien, hoe eertijds het Staatse Leger en later de Koninklijke Landmacht werden opgebouwd, soms verwaarloosd en tweemaal door vreemde overheersing gesloopt, en wat zij in tijden van nood hebben gepresteerd. Juist in onze tijd spreekt het visuele tot velen meer dan het gesproken woord. Een ieder heeft op school kunnen leren – hopen wij dat het nog wordt geleerd – dat het Staatse Leger in de tijd van Prins Maurits de leerschool van Europa was, maar dit wordt verlevendigd als men in het Legermuseum de met grote kunde en toewijding gerestaureerde zegetekenen van dit leger ziet.

Tijdens de Republiek opgehangen in de Ridderzaal te 's-Gravenhage, door Koning Lodewijk Napoleon met groot militair eerbetoon overgebracht naar het tot Koninklijk Paleis ingerichte stadhuis van Amsterdam, werden de door het Staatse Leger in verschillende veldslagen veroverde vaandels in 1960 in beheer gegeven aan het Legermuseum en daarmee voor het nageslacht gered. Fascinerende schilderstukken geven een indruk van het grote aandeel, dat de nederlandse troepen hebben gehad aan de overwinning bij Waterloo, waar de herkrepen onafhankelijkheid werd bevestigd.

Het beeld wordt vollediger naarmate wij het jongere verleden naderen. De modernisering van de expositie, waardoor zij zich rechtstreeks tot een groot publiek richt, komt hier ook het best tot haar recht. De zaal genoemd naar de Koninklijke Brigade „Prinses Irene” doet op indringende wijze, door tekst, kaarten, foto's, voorwerpen en uniformpoppen zien, wat de gevolgen zijn wanneer het recht zich weerloos maakt en hoeveel „bloed en tranen” dan nodig zijn om de tyrannie te verdrijven. Weder een fase verder toont de zaal, gewijd aan het Nederlands Detachement Verenigde Naties in Korea 1950–1954, dat de rechtshandhaving overal ter wereld, hoe gebrekkig en onvolledig ook, thans een zaak is geworden van de gehele mensheid en dat ook de nederlandse strijdkrachten daarin een aandeel hebben geleverd en bereid zijn verder te leveren.

De continuïteit van heden en verleden, waarop het zo nodig is te wijzen in onze snel veranderende wereld, wordt wellicht nergens beter in beeld gebracht dan in de spectaculaire zaal ingeruimd voor het Korps Rijdende Artillerie, waaruit de huidige afdeling is voortgekomen, die haar stamboom kan terugvoeren tot in het Staatse Leger.

Doordat het rijke museum van dit Korps in het Legermuseum werd ondergebracht, heeft dit roemruchte wapen een wat onevenredig grote plaats gekregen, welke echter slechts doet hopen, dat geleidelijk de geschiedenis van de andere wapens even aanschouwelijk in beeld zal worden gebracht.

Een geheel eigen boodschap gaat uit van de „Grote Indische Zaal”, waarvan de

herinrichting in 1965 ter hand werd genomen. Niet alleen zal hier de herinnering aan het „oude K.N.I.L.” worden levendig gehouden, evenals aan de inspanning, die het nederlandse volk zich na 1945 heeft gegeven om orde en vrede in de Archipel te herstellen, maar tevens zullen de huidige en komende generaties kunnen zien dat – onder de bescherming der wapenen – toch „iets groots verricht” werd. In onze tijd bestaat niet alleen de neiging om te vergeten, dat het heden uit het verleden groeit en nog steeds voortgaat te groeien, maar ook om dit verleden te meten met de maatstaven van het heden. Na de voltooiing zal deze zaal op indringende visuele wijze de bezoekers doen zien, dat „zwaardmacht” en constructieve arbeid elkaar kunnen completeren en in het huidige Indonesië grondslagen hebben gelegd, waarvan dit zich evenmin zal kunnen losmaken als West-Europa van het Romeinse rijk.

Zo wil het zich steeds verder ontwikkelende Leger- en Wapenmuseum binnen het nederlandse volk een tegenwicht vormen tegen de ontbindende krachten, die zich daarin voelbaar maken en er van getuigen, dat dit volk als een natie zal blijven voortbestaan „zolang de leeuw zal dragen zijn zwaard en zijne kroon”.
Moge dit zijn tot in lengte van dagen!

Valueret.

Een bourgondisch harnas

*door: Drs. R. B. F. v. d. Slaat,
Conservator Hoofd. afd. I*

Een der belangrijkste aanwinsten, welke in 1965 konden worden opgesteld, is ongetwijfeld het harnas, dat wij reeds in september 1964 in bruikleen mochten ontvangen van het Historisch Museum van de stad Rotterdam.

Het betreft hier een harnas, dat weliswaar is samengesteld uit in verschillende perioden vervaardigde onderdelen, maar waarvan de belangrijkste delen in de tweede helft van de 15e eeuw zijn te dateren.

Het bestaat uit de volgende onderdelen: een „salade” of „Schaller”-helm, welke niet origineel is, een halskraag, twee losse achtkantige schijven of „besagews” ter bescherming van de oksels, een borststuk en een rugstuk, twee volledige arm-beschermingen, een linker handschoen, twee volledige beenbeschermers met afneembare ijzeren schoenen of „sabatons”.

De kwaliteit van alle onderdelen is uitzonderlijk goed te noemen; zo bevinden zich nog overal de oorspronkelijke lederen riemen aan de binnenzijde, terwijl er nagenoeg geen latere restauraties aan zijn uitgevoerd. Opmerkelijk is, dat alle onderdelen aan de binnenzijde dezelfde oude patina tonen, terwijl de lederen riemen alle in dezelfde mate door ouderdom zijn verhard. Dit wijst er op, dat de verschillende onderdelen zeker reeds zeer lang zijn samengesteld.

Het belangrijkste is dit harnas echter door het feit, dat er nog slechts één andere en eveneens samengestelde wapenrusting van dit type bekend was. Dit tot voor kort enig bekende exemplaar bevindt zich in het Historisches Museum te Luzern (Cat. nr. 11) en stamt vrijwel zeker uit de buit, welke de Zwitsers in 1476/77 op de Bourgondische legers behaalden.

Aangezien het harnas te Luzern van oudsher in het bezit van de familie Feer is geweest, spreekt men in de vakliteratuur – zoals wij dit ook in dit artikel verder zullen doen – van de „Feerenrüstung”.

De belangrijkste onderdelen van het harnas te Leiden zijn het borst- en rugstuk (afb. 1: A, B) en deze zijn ook het gemakkelijkst te dateren; de overige onderdelen zijn in feite niet nauwkeurig te dateren, omdat zij naast een aantal elementen uit het einde van de 15e eeuw ook enige technische vernieuwingen uit het begin van de 16e eeuw tonen. Het ontbreken van vergelijkingsmateriaal maakt het dateren van dergelijke onderdelen in Nederland zeer moeilijk.

Het reeds genoemde borst- en rugstuk van het harnas te Leiden, is in vrijwel alle opzichten identiek aan die van de Feerenrüstung, welke in circa 1470 moeten zijn gemaakt. Het borststuk te Luzern heeft echter in afwijking mer dat te Leiden aan de rechterzijde vier gaten, waarmee oorspronkelijk de haak was bevestigd, welke tot steun voor de lans diende, terwijl het daarbij behorende rugstuk drie ingeslagen merken draagt van een harnasmid uit Milaan.

De grote gelijkenis in vorm en kwaliteit tussen het borst- en rugstuk te Leiden en die te Luzern, maken een datering van deze onderdelen te Leiden in circa 1470 mogelijk.

Het voorkomen van Italiaanse merken op een Bourgondische wapenrusting, zoals de Feerenrüstung, kan als volgt worden verklaard. Uit documenten en bewaard

gebleven harnassen blijkt, dat vooral in de tweede helft van de 15e eeuw vele wapenrustingen en onderdelen daarvan in Italië, c.q. Milaan, werden vervaardigd voor de export naar Duitsland, Engeland, Spanje en Bourgondië. Deze export-harnassen waren dikwijls aangepast aan de stijl en de smaak van het land van bestemming, zoals een aantal wapenrustingen, welke zijn gemaakt „alla tedesca”, d.w.z. in de Duitse stijl. De reden waarom in de 15e eeuw zoveel harnassen in Italië werden vervaardigd voor export naar andere landen, welke dikwijls zelf een bedeutende wapenproductie bezaten, is dat de Italiaanse wapenrustingen gedurende de 15e eeuw, wat kwaliteit en technische uitvoering betreft, verreweg superieur waren aan soortgelijke producten in andere landen, Duitsland daarbij inbegrepen.

Toch kan men niet spreken van een éézijdig gerichte Italiaanse invloedssfeer, aangezien er in de tweede helft van deze eeuw ook enige Duitse elementen bij sommige Italiaanse harnassen aantoonbaar zijn. In de 16e eeuw wijzigt zich de situatie dan echter, waarbij in het begin van deze eeuw de Duitse invloed op het Italiaanse harnas zeer sterk is, terwijl de producten van de Duitse harnasmeden in de loop van deze periode in vele opzichten op een gelijk en in sommige gevallen zelfs op een hoger niveau staan dan de producten van hun contemporaine Italiaanse gildebroeders.

Een minder bekend feit is echter, dat zowel het Italiaanse als het Duitse harnas in de tweede helft van de 15e eeuw sterk zijn beïnvloed door Bourgondië. Deze beïnvloeding kan alleen in het juiste licht worden gezien, wanneer men gebruik maakt van het stijlkundig onderzoek zoals dit in Duitsland en Oostenrijk is en nog wordt toegepast door Paul Post, Heinrich Klapsis, Alexander Freiherr von Reitzenstein, Bruno Thomas en Orrwin Gamber. Gebruikmakend van deze methode zien wij dan steeds weer een duidelijke samenhang tussen de stijlvormen in de beeldende kunsten enerzijds en die van de wapenrustingen anderzijds. Het sterkst komt deze overeenkomst tot uiting in de beeldhouwkunst, waarbij men moet bedenken, dat een harnas in feite niets anders is dan een driedimensionaal en in ijzer uitgevoerd beeldhouwwerk, waarbij de beeldhouwer en de harnasmeden beiden streven naar een uitbeelding van de ideale menselijke gestalte.

Daar ook de schilderkunst en de grafiek stylistische overeenkomst tonen met het harnas, komt omdat het alle producten zijn van een zelfde geestelijke stroming. Waarschijnlijk heeft de grafiek in dit opzicht een nog belangrijker rol gespeeld, aangezien deze gemakkelijker kon bijdragen tot het verspreiden van een stijlopvatting en omdat haar harde lijnen bijzonder goed passen bij die van het harde ijzer.

De Bourgondische invloed op de West-Europese landen kan men indelen volgens drie perioden:

1450-1460

1460-1470

1470-1480

Reeds in de eerste helft van de 15e eeuw is deze invloed in Duitsland aantoonbaar, maar de kunstzinnige begaafdheid en het vermogen om zich uit te drukken zijn daar dan nog van dien aard, dat men deze invloeden zelfstandig kan verwerken. Sedert ongeveer het midden van de 15e eeuw wordt de invloed van de

Borststuk met versterkingsplaat („plackart“) en vier buikstroken van een in ca. 1470 te Milaan voor het Bourgondische hof vervaardigd harnas. Aangezien dit het tweede ter wereld bekende exemplaar is, behoort het tot de zeldzaamste stukken in de collectie van het Legermuseum.

Schouderstuk van het „spaudler“-type en rechter armbescherming „vambrace“).

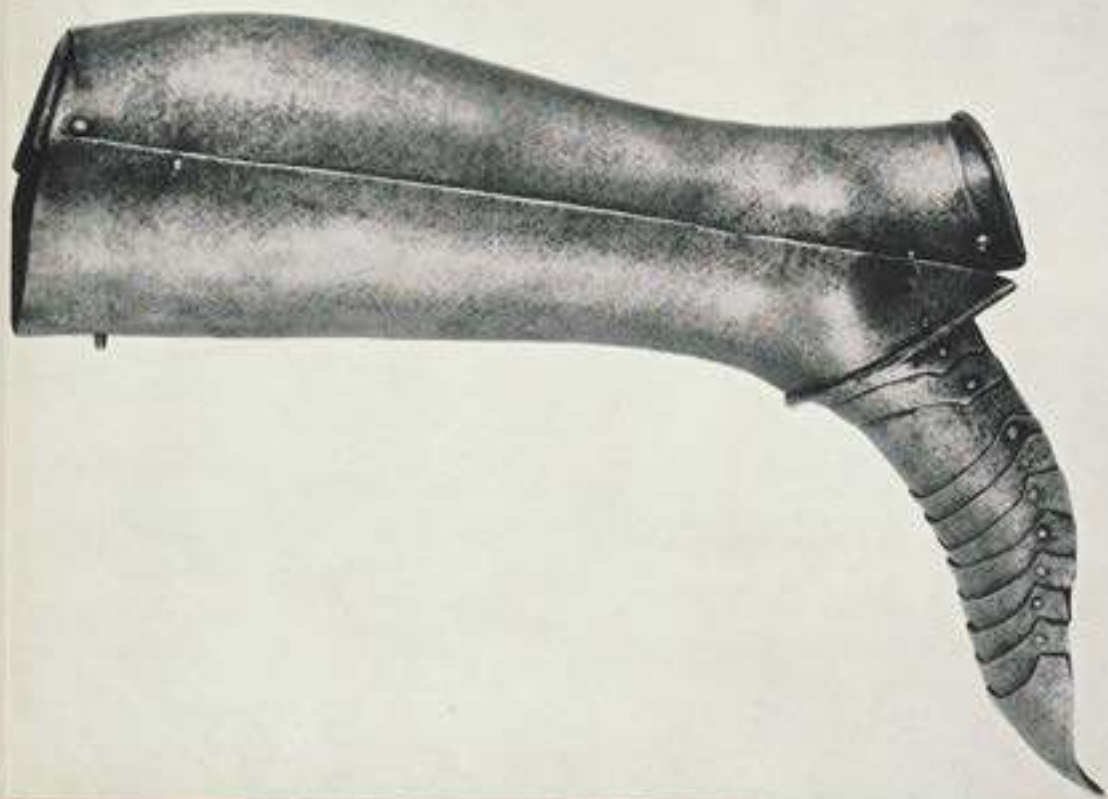
Handschoen voor de linker hand.

Bovenbeenstuk („cuisse“) en kniestuk („poleyn“).

Rugstuk, bestaande uit geledingen en drie zgn. „Gesüsszreifen“, welke bij het borststuk be-
boren van een in ca. 1470 te Milaan voor het Bourgondische hof vervaardigd harnas.
De strakke en toch soepele lijnen van dit borst- en rugstuk duiden er op, dat het hier een
harnas van bijzonder hoge kwaliteit betreft.

Onderbeenstuk („greave“) en schoen („sabaton“).

Bourgondische stijl dan echter zo sterk, dat de Duitse kunst hierdoor vrijwel geheel wordt beheerst. Voorbeeld hiervan is het karakteristieke lijnenspel van de schilder Rogier van der Weyden, waarvan invloeden zijn terug te vinden in de schilderijen en grafiek van Hans Pleydenwurff en in de grafiek van de Meester E.S. Het Duitse harnas ondergaat eveneens sedert het midden van de 15e eeuw steeds meer deze Bourgondische invloed, waarvan een rijke decoratie met gebogen groeven, spiralen en schroefdraadmotieven het gevolg is. Deze invloed bepaalt zich in feite meer tot de decoratie en de elegante contouren, dan tot de constructieve vormen van het harnas. De rijke decoratie van het Duitse harnas, waarvan een aantal grafmonumenten een goede indruk geven, bereikte een overdadigheid, welke in feite verder ging dan het Bourgondische voorbeeld.

Ook in Italië, waar tot circa 1450 eenvoudige en zware constructieve vormen bij het harnas overheersten, werd deze Bourgondische invloed merkbaar in de sierlijker vormen, echter zonder de drukke ornamentering van het Duitse harnas en haar Bourgondische voorbeeld.

In Bourgondië zelf werd de stijl in de periode van circa 1460 – circa 1470 steeds koeler, hetgeen vrijwel gelijktijdig zijn weerklink vond in de gehele West-Europese kunst en in het Duitse en Italiaanse harnas. Terwijl in de vijftiger jaren bij het Bourgondische harnas nog een grote verscheidenheid aan ornamenten voorkwam, overwegen in deze periode nog slechts de groeven ter accentuering van de verticale lijnen, waarbij de sierlijkheid meer door de fraaie contouren werd verkregen. Als bijzonderheid moge gelden, dat de „plackart”, d.i. de versterkingsplaat voor het borststuk nu dikwijls aan de bovenzijde was voorzien van een kleine kruisbloem, welke tegen circa 1470 uitgroeide tot een grote en stekelig gestyleerde kruisbloem (vgl. afb. 1: A).

Door de groter wordende koelheid in stijl komt nu bij het harnas ook een toenemende voorkeur voor gladde vlakken in gebruik. Als gevolg hiervan komen nu in Bourgondië en enigszins later ook in Duitsland en Italië vrijwel geheel gladde harnassen voor, waarvan het borststuk niet is voorzien van een „plackart”, maar met een lichte vertikaal lopende graat over het midden. Afbeeldingen van het Bourgondische harnas uit circa 1460 – circa 1470, waarvan het borststuk van het gladde type of voorzien van een „plackart” is, maar waaruit duidelijk een koelere stijl spreekt, vindt men o.a. op de miniaturen van het handschrift „Traité de la Forme et Devis d'un Tournoi” uit circa 1462 (Parijs, Bibl. Nat. Ms. fr. 2695) en op die van de „Chronik des Hennegau” door Loyset Liedet (Brussel, Staatsbibl. Ms. 9233).

Een duidelijk voorbeeld van de stijlopvatting uit deze periode wordt gevormd door de beide panelen met het Godsgericht van Keizer Otto, welke in 1468 door Dirk Bouts voor het raadhuis te Leuven werden geschilderd.

Gedurende de derde periode van circa 1470 – circa 1480 was Bourgondië tijdens de regering van Karel de Stoute een zeer belangrijke macht geworden met sterke en goed bewapende legers. De koelere stijl van de zestiger jaren wordt opgevoerd tot een zeer expressieve stijl vol hoekige beweging, een stijl waarin Hugo van der Goes' „Porinari-altaar” uit circa 1475 veel invloed heeft op de Italiaanse kunst. Het is de Barok-gothische stijl, welke vooral bij het Duitse harnas het beste tot uitdrukking komt en waarbij alle sedert circa 1450 voorkomende motieven worden verenigd tot één vrijwel het gehele harnasoppervlak bedekkend patroon.

De fraaiste en bekendste exemplaren van deze stijl zijn de twee harnassen van

Aartshertog Sigmund van Tirol en het harnas van Maximiliaan I uit circa 1480 (Wenen, Waffensammlung: A. 58, A. 60, A. 62).

In Italië wordt de stijloppvatting uit de zeventiger jaren op een geheel andere wijze toegepast bij het harnas: de harde en beweeglijke lijnen worden hier niet in de eerste plaats uitgedrukt door gedreven ribben, zoals bij het Duitse harnas, maar door scherpe over het midden van de onderdelen lopende graten en door uitgestulpte randen. Dat de Barok-gothische stijl zich tegen circa 1480 ook van het Italiaanse harnas heeft meester gemaakt, blijkt o.a. uit de wapenrusting van het in 1479 begonnen ruitersstandbeeld van Colleoni door Andrea Verrocchio te Venetië.

Wanneer in 1477 Karel de Stoute definitief wordt verslagen, stort de politieke en militaire macht van Bourgondië ineen. Vrijwel gelijktijdig neemt ook de invloed van de Bourgondische kunst op die van andere landen af; de invloed van het Bourgondische harnas houdt hiermede gelijke tred. Zo zien wij, dat het Italiaanse harnas na circa 1480 een snelle verandering ondergaat: de vlakken van het harnas worden nu vrijwel geheel glad gehouden en ook de over het midden lopende graat wordt opgeheven. Bij het Duitse harnas uit deze periode zien wij een vereenvoudiging van de Barok-gothische stijl, zonder echter de groeven en gedreven ribben uit de periode van circa 1470 – circa 1480 geheel op te geven.

Zowel het borststuk als het rugstuk van het harnas te Leiden blijken nu door de grote gelijkenis met die van de Feererüstung en op grond van het bovenstaande overzicht, het beste te passen op het einde van de periode circa 1460 – circa 1470. Zoals reeds aan het begin is gezegd, zijn de overige onderdelen van het harnas minder gemakkelijk te dateren.

De armbescherming (afb. 2: A) bestaat uit een schouderbescherming van het zg. „Spaudler”-type, welke alleen de buitenkant en niet de vóór- en achterkant van de schouder beschermt.

Dit type komt zowel tegen het einde van de 15e als in het begin van de 16e eeuw voor; de spitse uitsnijding van de geleidingen en het voorkomen van een van binnenuit gedreven ribbe voor het opvangen van op het harnas afketsende slagen, duiden op een vervaardiging in het einde van de 15e eeuw.

De bovenarm bestaat echter uit twee in elkaar draaiende helften, een constructie welke eerst in circa 1500 in gebruik kwam, maar de verbinding is van een type, dat eerst na circa 1520 werd toegepast.

Langs de onderrand van de benedenarm loopt een verdiepte rand, hergeen op een vervaardiging na circa 1510 wijst. Opmerkelijk is echter, dat de schouderbescherming dezelfde gedreven ribbe toont als de bovenbeenbeschermingen of „cuisses” (afb. 3: A) van dit harnas. De uitgestulpte geleidingen aan de bovenzijde van deze „cuisses” en van de kniestukken of „poleyns” duiden er op, dat deze onderdelen in de tweede helft van de 15e eeuw zijn vervaardigd. De onderbeenbescherming of „greave” met de afneembare ijzeren schoenen of „sabotons” zijn eveneens van een type, zoals dit vóór circa 1500 voorkwam. De handschoen tenslotte (afb. 2: B) is eveneens moeilijk te dateren, hoewel het dezelfde gestyleerde kruisbloem draagt als het borststuk. De in punten uitgedreven beschermingsplaten voor de knokkels en de vingers zouden deze handschoen op het einde van de 15e eeuw kunnen dateren, maar de verdiepte rand langs het bovenste gedeelte van de kap duiden weer, evenals de rand langs de onderarm, op een periode na 1510.

Behoudens het borst- en rugstuk, kunnen de overige delen dus zowel tegen het

einde van de 15e als in het begin van de 16e eeuw zijn gemaakt en wanneer dit laatste het geval is, dan zijn deze onderdelen wat hun vorm betreft sterk archaischerend en mogelijk vervaardigd in een werkplaats buiten de grote centra voor de vervaardiging van harnassen.

Samenvattend kan worden gesteld, dat de collecties van het Nederlands Leger- en Wapenmuseum door de hier beschreven rusting met een uiterst belangrijk object zijn verrijkt.

Topprestaties van oude en moderne geschutbouw

Het mysterie der ballistische reuzen

door K. B. C. Görlitz, conservator Hoofd afd. II

In de omvangrijke artillerie-collecties van de Studieverzameling Militair Materieel („Stumima”), ondergebracht in het aloude Armamentarium te Delft, bevindt zich een stuk verdragend marine-geschut, hetwelk een dankbare aanleiding vormt de topprestaties van oude en moderne geschutbouw en het in de kringen van artilleriedeskundigen zo bekende „mysterie der ballistische reuzen” in nadere beschouwing te nemen.

De inzet van geschut van uiteenlopend kaliber en gewicht – en de daaropvolgende ontwikkeling dezer wapens – noopten de vestingbouwers de sterkte van de verdedigingswerken zowel in structureel als in materieel opzicht zo hoog mogelijk op te voeren.

Na de introductie van het beton, gevolgd door het wapenen en beschoeien van dit materiaal met constructiestaal, scheen het aanvankelijk, dat het toenmalige geschut hierop het antwoord schuldig zou moeten blijven. Deze opinie resulteerde in een overwaardering van machtige fortengordels ter beveiliging van strategische sleutelposities. Dit feit deed op zijn beurt bij voorkomende krijgshandelingen de behoefte ontstaan aan zwaarder geschut ter uitvoering van artilleristische taken, die door de toenmalige bestaande wapens niet ten uitvoer konden worden gelegd.

Van deze nieuwe constructies baarden slechts enkele stukken een zodanig opzien, dat zij de geschiedenis overleefden. Ter verduidelijking grijpen wij terug op de middeleeuwen en vestigen de aandacht op het kanon „Faule Grete”, dat projectielen van 120 kg kan wegschieten. Dit stuk vertegenwoordigde in zijn tijd een verbazingwekkende technische prestatie. Deze werd echter nog overtroffen door de zg. „Tolle Grete”, een voor Sultan Mohammed II te Gent gegoten vuurmond, die met een kruirlading van 70 kg een stenen bol van niet minder dan 550 kg wegslingerde. Gezien in het licht van het toenmalige „wegenstelsel” en de stand van het transportwezen kan men slechts gissen naar de omvang van de problemen, die het vervoer van dergelijke monsters naar het operatieterrein met zich medebracht.

De verdere ontwikkeling van het geschut verliep in een naar verhouding traag tempo. Eerst de introductie van het gietstaal in de tweede helft van de 19e eeuw

gaf aan de zware wapenindustrie een nieuwe impuls. Namen als Krupp-Essen en Schneider-Le Creusot kregen grote bekendheid en groeiden spoedig uit tot een internationaal begrip. Aan deze machtige concerns viel de opdracht toe geschut te bouwen, dat in staat zou zijn de hegemonie van de sterke fortengordels in de kortst mogelijke tijd te breken.

In de twee Wereldoorlogen zien wij dan ook een aantal van deze „giganten” in actie komen. In het tijdvak van de Eerste Wereldoorlog moeten wij in dit verband zonder voorbehoud het „Parijs-kanon” en de „dikke Bertha” noemen. Beide modellen werden ontworpen door technici van eerdergenoemd Krupp-concern. De „dikke Bertha” was een zeer zware, doch mobiele mortier of houwtiser-krombaangeschut, met betrekkelijk korte dracht (± 14.000 m), speciaal ontworpen voor een snelle neutralisering van de zwaarste fortensels. Met een kaliber van 42 cm en een projectiel van ± 1.000 kg hebben deze stukken hun opdracht maar al te goed vervuld. De luikse en antwerpse forten bleken tegen het formidabele geweld dezer stukken niet bestand.

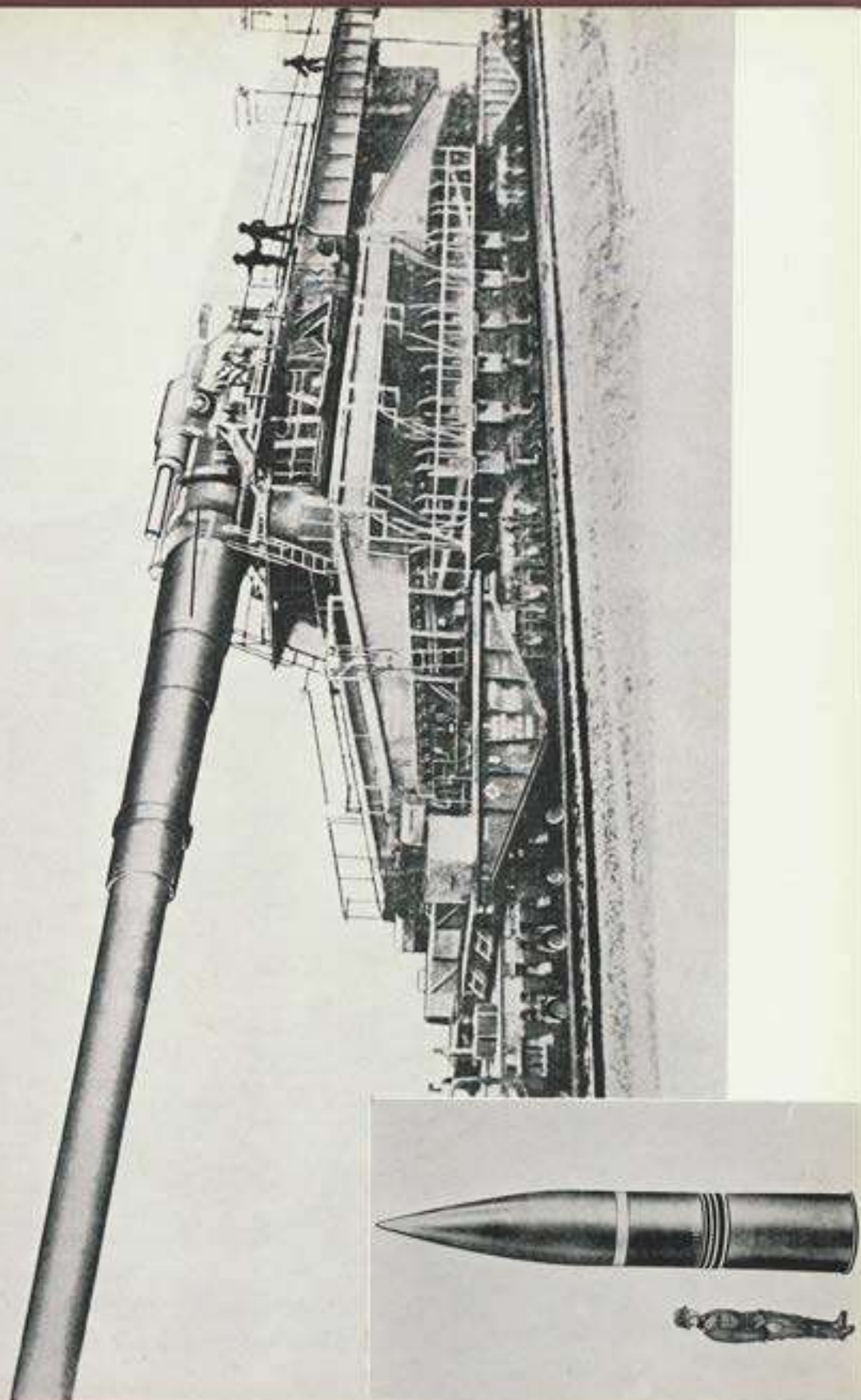
Technisch werd deze houwtiser echter door het Parijs-kanon ver in de schaduw gesteld. In de wandeling „Der Lange Wilhelm” genoemd, behoort dit kanon tot de categorie „verdragend geschut” (Ferngeschütz). Zijn maximale dracht van 132 km ging zo ver uit boven de prestaties van het toenmalige en hedendaagse lange afstandsgeschut, dat in dit geval van „ultra-verdragend” kan worden gesproken.

Van deze in diepste geheimhouding ontwikkelde „gigant” zijn de volgende gegevens bekend:

kaliber	—	21 cm
looplengte	—	54 m
projectielgewicht	—	120 kg
mondingsnelheid van het projectiel	—	1.850 m per sec.
gewicht van de schietbuis	—	200.000 kg
gewicht affuit en affuitbedding	—	250.000 kg
gewicht betonsokkel	\pm	350.000 kg
max. elevatie	—	55°
vuursnelheid	—	3 tot 4 schoten per uur

Over meer gegevens beschikt men niet. Alle zeven stukken met het gehele munitierestant, de uitrusting, de uitgebreide documentatie, de talloze bij de fabricage en proefnemingen vervaardigde tekeningen zijn spoorloos verdwenen. Dit werd door de civiele en militaire wetenschapsmensen en technici der geallieerden in hoge mate betreurd. Immers bij de hierbij verkregen extreme schotafstanden en de geregistreerde gasdrukken, temperaturen, culminatiehoogten en aanvangssteligheden treden problemen op, die in aantal en grootte een veelvoud zijn van die der bestaande afstandskanonnen, waarvan de maximale dracht gemiddeld in de orde van ± 50 km ligt. Van deze veelheid van problemen, waarvan een aantal zonder precedent is, mogen enkele vraagpunten nader worden aangeduid:

- a) Op welke wijze werd de loopdoorbuiging en het looprek na ieder schot gecorrigeerd? Foto's tonen duidelijk een voor dit doel aangebrachte bovenliggende spanbrug aan, die overigens geen aanwijzing geven van plaats en

Het ultra-zware spoorwegkanon „Dora”.
 Kaliber : 80 cm
 Looplengte : 33 m
 Gewicht : 1.400.000 kg
 Schootsverheid : 50 km
 Projectielgewicht : 7,5 ton
 Max. mondingsnelheid : \pm 800 m/sec.
 Max. elevatie : 53 °
 Vuursnelheid : 3 à 4 schoten per uur
 Opening van sluitsstuk en aanzet van projectiel geschiedt hydraulisch.
 Fabrikant Krupp-Essen.

Zware houwitser van 42 cm. Oorspronkelijke deksnaam: „Kurtze Marine Kanone“.
 Latere officiële designatie: „42 cm Mörser 42L12 (M-Gerät).“
 Roepnaam: „Dicke Berta“ of „Fleissige Berta“.
 Gewicht in vuurstelling : 35000 kg
 Gewicht projectiel : 810 kg
 Gewicht explosieve lading : 100 kg
 Dracht : 9300 m
 Constructeur : Prof. Rausenberger, technisch leider van de Fa. Krupp.
 Mobiliteit : In 4 vervoerlasten, die ieder worden getrokken door 1 tractor of 9 paarden.

Het „Paris Kanon“ in het woud van Crépy-Fourdrain.
 Dit stuk werd eveneens ontworpen door Prof. Rausenberger, en gebouwd door Krupp-Essen.
 De bediening bestond uit \pm 60 man, veelal leden der oorlogsmarine, terwijl het geheel onder commando stond van „Kontre-Admiral Rogge“.

methode, waarop de klemringen op de schietbuis zijn aangelegd. Deze bevestiging en steunaanzet luistert immers zeer nauw, daar onder geen beding de natuurlijke slingering der vrijdragende schietbuis mag worden verstoord. De slingeringen en vibraties worden door iedere constructeur meer gevreesd dan sterk opgevoerde gasdrukken.

- b) Volgens welke methode en berekening werd elke volgende granaat aangepast aan de variërende inwendige dimensies van de door uitrekking, inbranding en erosie snelwikkende loopziel en verbrandingsruimte? Na \pm 70 schoten was de loop onbruikbaar en was vervanging van de kernbuis noodzakelijk.
- c) Werd er een bruikbare methode ontwikkeld tot normalisatie van de schootshoeken, ondanks de vele variërende elementen, die in de berekeningen moesten worden verwerkt? In tegenstelling tot de conventionele projectielbanen moest in dit bijzondere geval aard-curveduur en aard-rotatie wel in de schootstafelberekening worden ingevoerd.
- d) De constructeurs waren zonder twijfel bekend met het Puff- en het Gerlich-principe, waarbij door toepassing van projectielen met spiegels en manchetten in combinatie met geheel of gedeeltelijk conisch geboorde lopen aanzienlijk hogere snelheden kunnen worden bereikt. Zijn deze principes toegepast?
- e) Op welke wijze werd de betrouwbaarheid der granaatbuizen tot de volle 100% opgevoerd? Blindgangers moesten immers ten koste van alles worden voorkomen, daar deze vele kostbare geheimen zouden kunnen prijsgeven.
- f) De zo moeilijke beoordeling van de atmosferische en meteorologische invloeden bleken ook hier op juiste wijze te zijn geschied, ondanks de afwijkende karakteristiek van de projectielbaan, die voor een belangrijk gedeelte parabolisch door de ijle en ijskoude stratosfeer voert.
- g) Op welke wijze verkreeg de ongetwijfeld zeer volumineuze voortdrijvende lading zijn zo onmisbare verbrandingsprogressie? Het geleidelijk conische verloop der ongewoon lange schietbuis wijst op een relatief vlakke gasdrukcurve, die zelfs met de moderne buskruitsoorten nog niet te realiseren is. Het is niet aan te nemen, dat de betrokken constructeurs een praktische toepassing zouden hebben gevonden van het aan een later tijdstip toegeschreven 2-traps-kamerstuk waar – laboratorium – projectielsnelheden van 4.000 m/sec. en zelfs hoger werden bereikt.
- h) Welke camouflage-, maskerings- en misleidingstechnieken zijn hier gevolgd? Alle geschutopstellingen, totaal drie, lagen ruim binnen het bereik van de franse artillerie en de daarbij ingedeelde of daarmee samenwerkende licht- en geluidmeetdiensten en luchtverkenningafdelingen. De positie van deze super-vuurmonden werd nimmer ontdekt.

Gezien het eindresultaat – van de 302 granaten vielen er 183 binnen de oude wallen van het stadscentrum – is op al deze vragen – en nog vele andere – kennelijk een bruikbaar antwoord gevonden.

Het zal slechts aan enkelen bekend zijn, dat ook Engeland zich destijds intensief bezighield met de vervaardiging van een dergelijk lange-afstandskanon. Ook hier werd met een 118 kg zwaar projectiel van ongeveer 20 cm een schootsverheid nagestreefd van \pm 125 km. Dit projectiel werd door een eenzame ooggetuige, de

aan de Princeton University docerende Amerikaanse Prof. Oswald Veblen, beschreven als een ongewoon lang cilindro-ogivaal met voorgesneden trekken direct in de projectielwand zonder geleiband en gasringen, met een kopstraal van 8 à 9 kalibers. Kennelijk was ook hier sprake van het exploreren van onbetreden technische gebieden. Het eindbeeld van dit project is echter ook hier hetzelfde, want letterlijk niets aan praktisch of theoretisch bruikbaar materiaal is hiervan nog te vinden.

Wanneer na een korte periode van schijnbare vrede donkere wolken zich aan de politieke hemel samenpakken en het schrikbeeld van een nieuwe oorlog zich aandient, bestaan nergens enige aanwijzingen omtrent een mogelijk optreden van een nieuw „super“-geschut. Ten hoogste zal misschien een enkel uitzonderlijk begaafd wapentechnicus met een veelzijdige visie op de toenmalige stand der techniek een dergelijk apocalyptisch kanon voor ogen hebben gehad. Alle zware ver- en verdragende stukken bouwden immers voort op de technische, tactische en strategische ervaringen, opgeslaan met het moderne zeer zware marine-geschut, in kaliber variërend van 24 tot ± 40 cm, die de hoofdbewapening vormden van de slagschepen of „dreadnaughts“.

In het Armamentarium bevindt zich een zwaar marinekanon, dat geschikt zou zijn geweest als „draagstuk“ van zo'n ultra-verdragende vuurmond, herwelk bij beziek van artilleristische deskundigen steeds zeer veel belangstelling trekt.

Doch even geheimzinnig als deze monsterkanonnen vroeger in het niet verdwenen, even onverwacht en dreigend stonden zij kort na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog opnieuw gevechtsklaar in het veld in nog massalere afmetingen, gedeeltelijk op eigen kracht in oostwaartse richting rijdend.

In de verbitterde gevechten op het door uitgebreide fortificaties verdedigende schiereiland Krim, vonden deze stalen reuzen hun speciale inzet. Het snelle tempo, waarin de gevechten werden beslist, gevolgd door de ontruiming van het zwaar versterkte schiereiland en het voor de Russische oorlogsindustrie zo vitale Donetsbekken, hebben de geallieerden in niet geringe mate verbijsterd. Ook dit zware materieel is met alle bijbehorende accessoires spoorloos verdwenen. De laatste afbeelding van de zwaarste dezer bijzonder indrukwekkende stukken, nl. de „Dora“, – voorzien van enkele gegevens – geeft enig idee van de gigantische afmetingen van dit kanon. Het onopgemerkt en spoorloos afvoeren en doen verdwijnen van dit materieel, met alle bijbehorende munitie, uitrusting en immense documentatie lijkt – naar het voorkomt – een organisatorische topprestatie op zichzelf.

Omtrent de militaire waarde van dit reuzengeschut bestaat in vakkringen nog altijd groot verschil van mening. Unaniem is echter het ontzag voor het bijkans universele technische kunnen, dat uit „scheppingen“ als deze blijkt.

Voor de wetenschap als geheel en de artillerie-techniek in het bijzonder kan zonder voorbehoud worden gesteld dat ontwerp, aanbouw en gebruik van dit super-geschut zo'n exacte en diepgaande kennis en inzicht betreffende problemen van ballistiek, pyrotechniek, chemie, metallurgie, aerodynamiek enz. vereisen, dat deze slechts uiterst moeizaam verworven kennis en ervaring het betrokken land een onberekenbare voorsprong verschaffen bij de oplossing van onverschillig welke artilleristische problemen van meer conventionele aard.

De „Studieverzameling Militair Materieel“ te Delft bezit in eerdergememoreerd stuk marine-geschut een van haar meest waardevolle objecten, herwelk steeds opnieuw een uitgangspunt vormt voor diepgaande en levendige discussies.

De uniform van de Prins van Oranje

in de Slag bij Waterloo

door Dr. F. G. de Wilde

De eerste kleurenreproductie in het Jaarverslag 1964 kreeg terecht een ereplaats tegenover de titelbladzijde. Deze reproductie van een markant ruitersportret van de hand van de hofschilder J. B. van der Hulst (1790–1862), laat ons de Prins van Oranje (de latere Koning Willem II) zien in de uniform, welke hij in de Slag bij Waterloo droeg.

De ereplaats in het Jaarverslag was des te zinvoller, omdat op het tijdstip van de verschijning het feit werd herdacht, dat 150 jaar geleden de beroemde en historische Slag bij Waterloo ons werelddeel op zijn grondvesten deed schudden en een keerpunt betekende in de geschiedenis van Europa.

Een en ander vormde een geschikte aanleiding om de „Waterloo-uniform“ van de alom gevierde Prins van Oranje tot onderwerp van een uniformkundig onderzoek te maken.

Koning Willem II heeft zich diverse malen in de z.g. Waterloo-uniform laten portretteren. Dit is niet zo verwonderlijk. Voor hem was immers aan deze uniform de herinnering aan de roemrijkste dag van zijn leven verbonden. Ook het Nederlandse volk zag in hem nog gaarne de held van Waterloo, vooral toen de populariteit van zijn vader Koning Willem I, in de dertiger jaren van de vorige eeuw geleidelijk aan geringer werd.

Behalve het hier besproken portret zijn er dan ook verschillende andere, o.a. een zeer sprekend ruitersportret, vervaardigd door N. de Keyzer (gedateerd 1846), en een borststuk van J. W. Pieneman van omstreeks 1830; beide in het bezit van het Koninklijk Huis. Verder is de Prins in dezelfde uniform op het bekende schilderij van J. W. Pieneman afgebeeld, voorstellende de Slag bij Waterloo, dat zich in het Rijksmuseum, en op een werk van dezelfde schilder, genaamd „De Slag bij Quatre Bras“, dat zich op Paleis Soestdijk bevindt.

Ik laat hierbij de talrijke min of meer populaire gravures buiten beschouwing, omdat deze in uniformkundig opzicht meestal zeer onnauwkeurig zijn.

Alle hierboven vermelde schilderijen vertonen dezelfde uniform: nl. donkerblauwe pels met zwart astrakan afgezet en bezet met gouden galons en snoeren. Hieronder een scharlakenrode dolman of vest met een kraag van dezelfde kleur en eveneens bezet met gouden galons en snoeren.

Grijsblauwe, tamelijk wijde pantalon – à la cosaque – met op de zijnaden twee brede banden van rood laken. Hierbij draagt de Prins een zwarte tweepuntige steek met grote oranje cocarde, gouden lis, hoedkwasten van oranje en goud en een grote bos van hangende witte vederen. Deze uniform wordt als regel beschreven als die van het 10 regiment Engelse huzaren – the Prince of Wales' Own Hussars – een beschrijving, die mij nimmer heeft kunnen bevredigen. De rode dolman is immers niet onder te brengen in de uniformbeschrijving van dit regiment, zelfs al vertoont de pels een zekere overeenkomst met die van de 10th Hussars, welke in 1814 de zilveren besnoering voor gouden verwisselde.

Een bepaalde relatie tussen de Prins en het 10e regiment engelse huzaren, is in de engelse Army Lists niet te vinden, evenmin als in de door Wellington ondertekende Staat van Dienst, welke in het Koninklijk Huisarchief wordt bewaard.

In oktober 1811 was de Prins benoemd tot kolonel en Aide de Camp van Wellington. In die functie was hij tegenwoordig bij verschillende veldslagen en belegeringen, gedurende de oorlog op het Iberisch schiereiland. In december 1813 werd de Prins benoemd tot generaal-majoor, op 8 juli 1814 tot luitenant-generaal en op 25 juli van hetzelfde jaar tot generaal.

Hij heeft nimmer een bepaald cavalerie-onderdeel gecommandeerd, maar was wel opperbevelhebber van het nederlands-engelse leger in de zuidelijke Nederlanden, tot aan de komst van Wellington zelf in april 1815. De Prins nam toen het bevel over het 1e legerkorps op zich en streed aan het hoofd van dit korps bij Quatre Bras en Waterloo.

Van engelse zijde zijn het laatste jaar diverse publicaties verschenen ter gelegenheid van de 150-jarige herdenking van de Slag bij Waterloo. Hierbij werd mijn aandacht gevestigd op het feit, dat in die tijd de engelse generaals van de cavalerie, afkomstig van de huzaren, een uniform droegen, waarvan de pels enigszins aan die van het toenmalige 10e regiment huzaren doet denken.

Deze generaalsuniform bestond uit een rode dolman met gouden snoeren en galons; de kraag en opslagen zijn soms blauw, soms rood. Dit laatste zien wij o.a. bij de nog bewaard gebleven dolman van de Marquess of Anglesey. Hierbij behoorde een donkerblauwe pels met grijs of zwart bont, eveneens met gouden tressen en galons.

In gala werd daarbij een witte of rode spanbroek gedragen, versierd met een z.g. bongaarse knoop van gouden galon. Tijdens dienst te paard droeg men meestal een grijze of donkerblauwe lange rijbroek. Na 1813 werd het mode om deze vrij wijd te dragen, zoals de kozakken dit plachten te doen. Na de veldtocht van 1812/1813 in Rusland waren de kozakken bijzonder populair geworden en zulks had terstond invloed op de snit van allerlei uniformstukken in andere landen.

Als hoofddeksel werd dan meestal een kolbak van bruin bont met rode zak gedragen, gouden kolbaksnoeren en witte rechtop staande pluim met rode voet. Ook werd er wel eens een schako bijgedragen; bij Waterloo droeg de Marquess of Anglesey een zwarte schako met gouden pompon en galons, echter zonder snoeren en pluim.

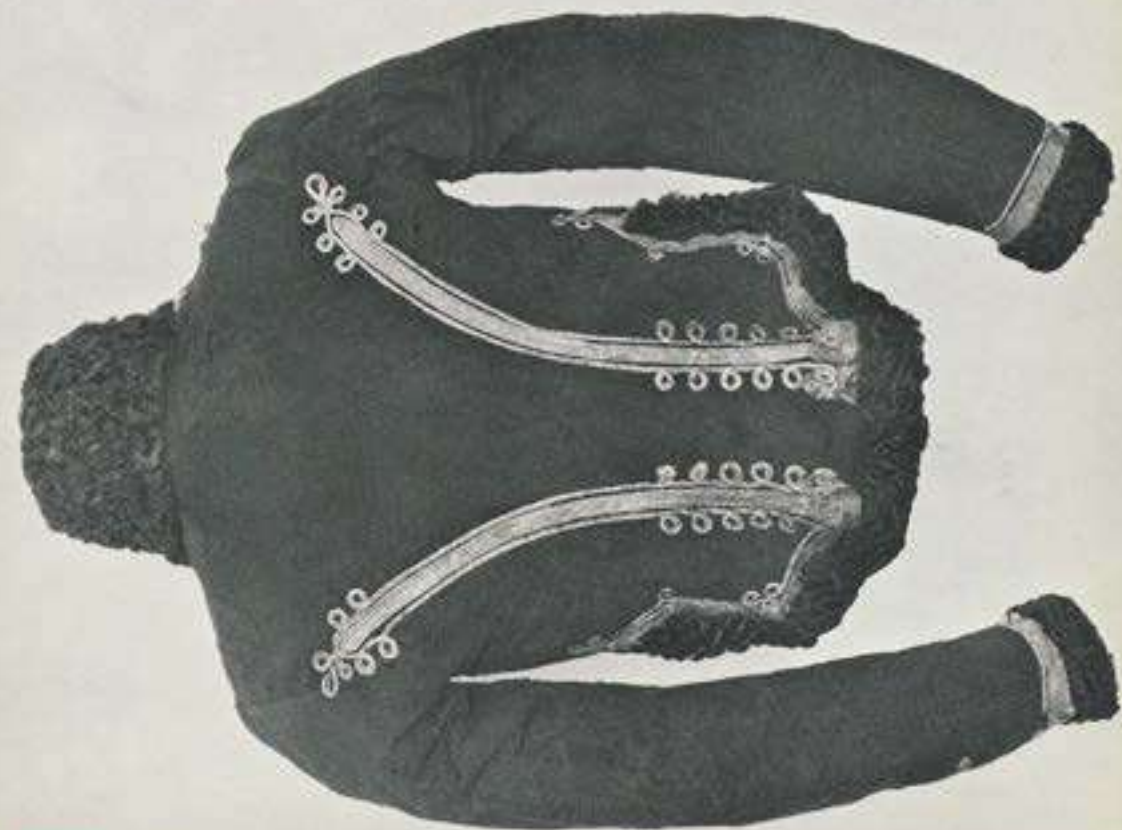
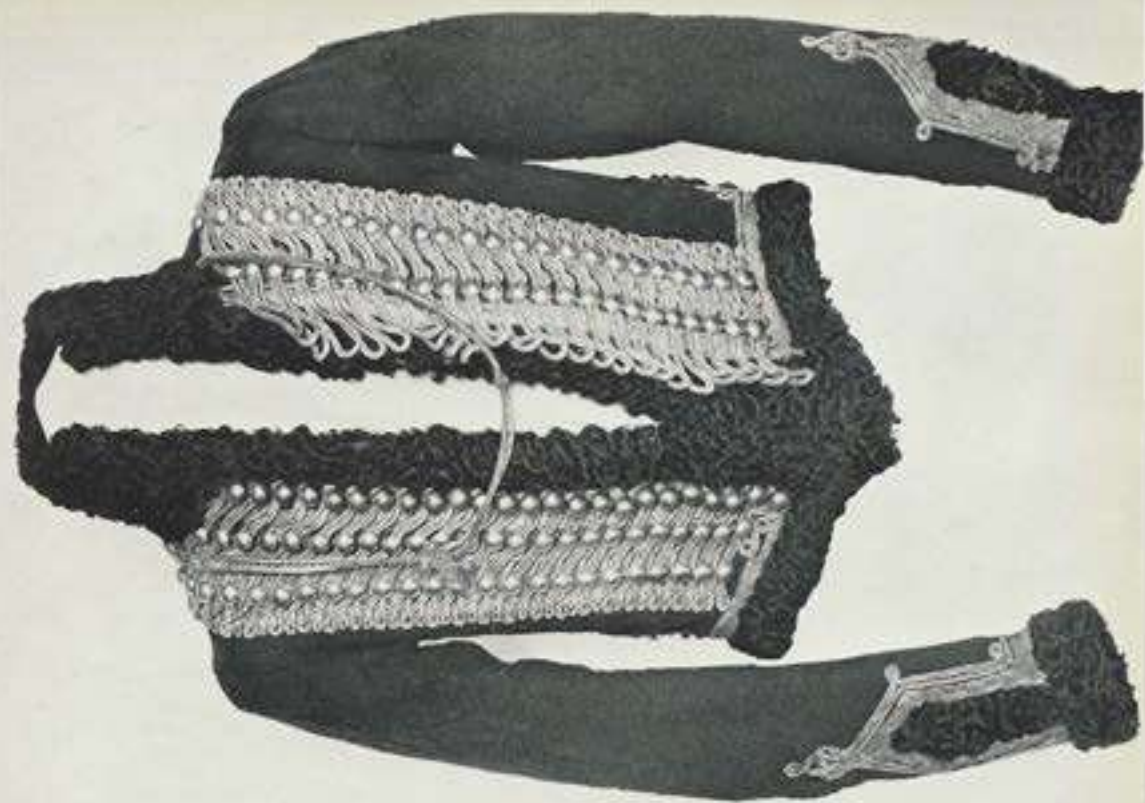
Er heerste dus zeer grote vrijheid ten aanzien van bepaalde onderdelen van de uniform, hetgeen voor een groot deel werd veroorzaakt door het ontbreken van nauwkeurige uniformvoorschriften.

Blijkbaar had de Prins van Oranje, zoals zo vele jonge officieren, die gevoel hadden voor het glorieuze (van hetgeen de fransen zo typerend de „panache” noemen) van de tijd waarin zij leefden, een zwak voor de zwierige huzarendracht. Wij zien de Prins dan ook in een uniform, die zeer sterk op de hierboven beschreven generaalsuniform lijkt, op de gravure afgebeeld, welke naar een schilderij van Odevare is vervaardigd.

Alle elementen van de generaalsuniform zijn aanwezig. Het is echter jammer, dat de kleuren niet bekend zijn (het oorspronkelijke schilderij is blijkbaar verloren gegaan); hierdoor is het immers niet mogelijk de overeenkomst met de engelse generaalsuniform met volkomen zekerheid vast te stellen.

Wel kunnen wij dit portret enigszins dateren. De Prins draagt nl. de keten van

Willem Frederik George Lodewijk Prins van Oranje (de latere Koning Willem II) 1792—1849 afgebeeld in kolonelsuniform van een engels Huzaren-Regiment, ten tijde dat hij, gedurende de veldtocht in Spanje, was toegevoegd aan de Hertog van Wellington. Gravure van J. Lengnan (1816) naar een te Brussel geschilderd portret door Joh. Odevare.

Voorzijde van de door de Prins van Oranje, gedurende de Slag bij Waterloo, gedragen dolman.
Verzameling: Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage.
Restauratie: Legermuseum te Leiden.

Achterzijde van de door de Prins van Oranje, gedurende de Slag bij Waterloo, gedragen dolman.
Verzameling: Koninklijk Huisarchief te 's-Gravenhage.
Restauratie: Legermuseum te Leiden.

het Gulden Vlies, in welke orde hij op 12 augustus 1814 werd geïnstalleerd. De Prins was toen dus reeds „full general”.

De sabeltas, welke op dit portret voorkomt, levert een bewijs te meer op dat het hier niet om een uniform gaat van het engelse 10e regiment huzaren.

Op het blad van deze sabeltas komt wel de G.R. met kroon voor, doch het embleem van het regiment (de 3 veren met het motto „Ich Dien”) ontbreekt.

Laten wij nu terugkeren tot ons uitgangspunt, de Waterloo-uniform. Wij zien belangrijke afwijkingen met de hierboven gedetailleerde beschrijving. In de eerste plaats is er de hoed met de befaamde witte vederbos. Deze is ontegenzeggelijk die van een nederlandse generaal, gezien de oranje cocarde. Volgens de reglementen zou echter hierop een staande pluim van witte veren moeten worden gedragen. Derhalve zien wij niet alleen een afwijking van de algemene „stijl” van de huzaren-uniform – dit kwam in de napoleontische tijd wel meer voor –, maar bovendien een bewust afwijken van de bestaande nederlandse reglementen.

Voorts ontbreken enkele uniformstukken, die als essentieel voor de huzaren-uniform moeten worden beschouwd en die, normaliter, ook steeds door de engelse cavaleriegeneraals werden gedragen, te weten: de huzarensjerp van gouden snoeren met karmijnrode schuivers, de giberne en de sabeltas.

Resumerend zou ik derhalve de Waterloo-uniform willen omschrijven als die van een generaal van de engelse huzaren – en hiermede kan Mr. W. Y. Carman, Acting Director van het National Army Museum en een der grootste experts op het gebied van engelse uniformen zich verenigen – zij het echter met verschillende afwijkingen.

Gezien de vrijheden, die de engelse generaals en stafofficieren zich op het gebied van de uniform veroorloofden (Wellington droeg bij Waterloo zelfs een donkerblauwe burgerjas met een grote spaanse cape van dezelfde kleur, terwijl Picton in een frock-coat en met een gewone „beaverhat” op het hoofd zou zijn gesneuveld), mogen deze afwijkingen evenwel niet „opzienbarend” worden genoemd.

Geraadpleegde literatuur: P. W. Reynolds — Verzamelde uniformkundige aantekeningen, Victoria and Albert Museum, Londen.

W. Y. Carman — The Marquess of Anglesey, Tradition, Nr. 10, 1965.

W. Y. Carman — “The Battle of Waterloo” by Dennis Dighton, Journal of the Society for Army Historical Research, Vol. XLIII Nr. 174.

De conservering van de vlaggen van het Legermuseum

afkomstig uit het Koninklijk Paleis te Amsterdam

door Ir. Johanna M. Diehl

De voorgeschiedenis

De vlaggen, die het Legermuseum in 1960 aan zijn verzameling kon toevoegen en die afkomstig waren uit het Koninklijk Paleis te Amsterdam, verkeerden in een allesbehalve goede conditie. Gezien de lotgevallen van de collectie is dit niet zo verwonderlijk.

De basis van deze grote verzameling wordt gevormd in de trofeeën, die zijn buitgemaakt op de Spanjaarden in de Veldslagen van Turnhout (1597) en Nieuwpoort (1600) en enige zeeslagen in de Tachtigjarige oorlog. De vlaggen zijn destijds in de Ridderzaal te 's-Gravenhage opgehangen en een aantal hiervan is te zien op een schilderij van Dirk van Deelen, dat de „Grote Vergadering van de Staten-Generaal van 1651” in beeld brengt. Reeds toen vertoonde een groot aantal van deze vlaggen rafels en flarden. Men heeft aan dit kostelijke bezit wel veel zorg besteed, want het is bekend, dat deze in dat jaar zorgvuldig zijn afgevoerd!

De verzameling is nadien nog aangevuld met trofeeën uit later oorlogen en expedities in het Verre Oosten.

Tot 1806 heeft de gehele collectie in de Ridderzaal gehangen, voorzien van bordjes, waarop bij elk exemplaar was vermeld hoe en waar deze trofeeën waren veroverd. In dat jaar echter besloot Koning Lodewijk Napoleon dit alles naar een z.i. passender verblijf, het toenmalige Raadhuis te Amsterdam, te laten overbrengen. Gedurende de 29e en 30e juli van dat jaar werden de vlaggen, gestapeld op twee legerwagens, naar Amsterdam gereden en daar op het z.g. „Drilveld” bij de Utrechtse poort gestald, vanwaar deze op 1 augustus – in een plechtige optocht – aan de burgemeester van de stad zijn aangeboden. Zij werden toen in de grote „Burgerzaal” van het Raadhuis opgehangen.

Het kan niet anders of bij dit vervoer moet veel schade zijn aangericht. De oudste vlaggen waren toen immers reeds meer dan 200 jaar oud en grotendeels reeds beschadigd. Tijdens de overbrenging zijn bovendien de verklarende bordjes zoekgeraakt, waarmee een reeks belangrijke aanwijzingen omtrent de toen circa 300 stukken is verloren gegaan.

Hoewel het mogelijk is, dat enige van deze vlaggen in het Rijksmuseum zijn terechtgekomen, bleef het grootste deel van de verzameling in het Raadhuis; ook toen dit gebouw in 1808 door Lodewijk Napoleon als paleis in gebruik werd genomen en ook Koning Willem I het als zodanig ging gebruiken. Koning Willem I liet er nog enkele exemplaren aan toevoegen, nl. een aantal vlaggen, die waren veroverd in de Java-oorlogen en een tweetal nederlandse vlaggen, die afkomstig waren van de Citadel van Antwerpen.

In 1860 is de verzameling door de toenmalige Amsterdamse stadsarchivaris P.

Scheltema bestudeerd, die de vlaggen opnieuw ordende en ophing in de Burgerzaal en de Troonzaal, terwijl hij enkele vlaggen zonder stok in een glazen kast ophing, die met roodfluweel was bekleed en waarin ook 132 stokken – waaraan alleen nog wat flarden hingen – een plaats vonden. Van de vlaggen – circa 130 stuks – vermeldde hij dat de toestand uiterst middelmatig was.

De verdere aftakeling moet zich dan ook snel hebben voltrokken, getuige het feit, dat het paleis personeel een enorm aantal van de vlaggen afgevalven stukken weefsel zorgvuldig opborg in een kistje.

In het begin van deze eeuw verergerde de toestand zodanig, dat de intendance van het paleis in 1929 alle vlaggen tussen twee lagen dunne zijden tule liet naaien, waarvan de smalle banen door oranjekleurig band werden aangezet. Om spijkeren aan de stokken te voorkomen, werd aan elk exemplaar een grof katoenen khaki-kleurige huls gezet, die over de stok kon worden geschoven.

Ongewijfeld is het aan deze conservering te danken, dat deze vlaggen thans nog bestaan; ook al zijn enige exemplaren ondersteboven bevestigd en al schijnt men hier en daar wat te hebben verknipt. Blijkbaar is men ook genoodzaakt geweest het merendeel van de oude stokken weg te doen, welke waarschijnlijk door de houtworm waren aangetast. Om de vlaggen op te hangen werden niet bijzonder fraaie – zwart geverfde – stokken met een zwarte knop gebruikt.

Ná de Tweede Wereldoorlog is van de vlaggen een inventaris opgemaakt door wijlen Dr. R. van Luttervelt, conservator in het Rijksmuseum te Amsterdam. Zijn bevindingen zijn in de „Beredeneerde Inventarislijst van de verzameling oude vlaggen, aanwezig op het Koninklijk Paleis te Amsterdam, opgemaakt april 1948” neergelegd.

Aan de inleiding tot deze inventaris, zijn de meeste van de voorvermelde gegevens ontleend. Hij telde 56 europese en 72 oosterse vlaggen, dus vrijwel hetzelfde aantal als Scheltema vermeldt, maar nog slechts 35 stokken met flarden.

Deze verzameling is aan het Rijk overgedragen en voorlopig opgeborgen op het Departement van Defensie te 's-Gravenhage, dit in afwachting van een noodzakelijke conservering en daaropvolgende plaatsing in het Legermuseum.

In de loop van de vijftiger jaren was op het Laboratorium voor Vezeltechniek van de Technische Hogeschool te Delft een methode ontwikkeld om oude verterde weefsels te conserveren door deze te verstevigen met een kunsthars en eventueel opplakken met een kunsthars op een stevige en duurzame onderlaag. Een negental exemplaren uit de verzameling zijn naar dit Laboratorium overgebracht voor nader onderzoek naar de mogelijkheden voor conservering. Men had daar toen juist het zuiver experimentele stadium verlaten, zodat het werk op groter schaal kon worden ondernomen; iets waarvoor dit Laboratorium niet is uitgerust. Het uitvoerende werk is toen overgedragen aan de Werkplaats tot Herstel van Antieke Textiel in Haarlem in nauwe samenwerking met voornoemd Laboratorium.

Om deze „opplak”-methode onder de knie te krijgen, hebben de heer F. Visser (bedrijfsleider) en ondergetekende (wetenschappelijk medewerkster van de Werkplaats) de conservering van enige van de vlaggen ter hand genomen, onder leiding van mejuffrouw Dr. J. E. Leene (conservatrice van het Laboratorium voor Vezeltechniek) en Ir. J. Lodewijks (haar voormalige assistent), toen juist benoemd tot directeur van het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap.

Door hen werden een zestal stukken opgeplakt. Allereerst een ruitervantje uit de Tachtigjarige Oorlog, bestaande uit twee lagen beschilderde zijde; op de ene zijde de Habsburgse adelaar en op de andere zijde het Bourgondische takkenkruis. De beide lagen konden worden losgetornd, waarna beide helften werden opgeplakt en weer tegen elkaar gehecht. Verder waren er twee paukenschorten, eveneens van beschilderde zijde uit de Spaanse Successie-oorlog en twee dergelijke exemplaren van verschillend gekleurde stukken zijde in de Wittelsbach-kleuren uit dezelfde oorlog. Tenslotte is nog een Russische vlag behandeld, welke was veroverd bij Bergen in 1789. Deze had een beschilderd zijden medaillon, dat is omgeven door straalvormig samengevoegde stukken zijde.

Na het opplakken is dit alles ter verdere afwerking overgebracht naar Haarlem. Hierbij waren twee Oosterse vlaggen van katoen (niet behandeld in Delft), waarvoor opplakken niet noodzakelijk werd geacht en die alleen van voering zijn voorzien, en tenslotte een driehoekige tweepuntige vaan uit de Spaanse Successie-oorlog, die nog in redelijke toestand verkeerde en is ingenaaid in zijden crêpeline. Toen daarna werd besloten de rest van de vlaggen op analogische wijze te laten behandelen, is de verzameling – die in opgerolde toestand op rekken in een kamertje in het souterrain van het Departement was opgeborgen – in ogenschouw genomen. Door ruimtegebrek was een goede bezichtiging niet mogelijk. Wel werd echter de indruk verkregen, dat het niet was uitgesloten dat er bij de verzameling als aparte nummers gerangschikte exemplaren waren, die in werkelijkheid bij elkaar hadden gehoord. Het leek dus raadzaam – alvorens een werkprogramma op te stellen – eerst een grondige herinventarisatie te ondernemen. Dit werk is in 1961 door de heer J. B. Kist (destijds aan het Legermuseum verbonden) en ondergetekende verricht. Alle exemplaren zijn stuk voor stuk van het bergkamertje naar één van de salons van het Departement overgebracht, waar ze konden worden uitgerold en zo goed mogelijk werden bekeken, beschreven en gemeten.

Veel hinder werd hierbij ondervonden door het omringende gaas en wolken stof, die uit de vlaggen opwarrelde. Het werd echter niet raadzaam geacht het gaas direct te verwijderen – ook al was dit volledig verteerd –, maar het bood tenminste nog enige steun aan de soms wel zeer decadente resten van de vlaggen.

Omdat de eisen voor de conservering op andere dan historische gronden berusten, werden de vlaggen in groepen verdeeld, naar het gebruikte materiaal en de toestand waarin zij zich bevonden. Daarna pas werd de herkomst in aanmerking genomen.

De verzameling viel op deze wijze in de volgende categorieën uiteen:

- 1) Zijden vlaggen:
 - a) Spaanse landvlaggen (Turnhout en Nieuwpoort)
 - b) Franse Compagniesvlaggen (Spaanse Successie-oorlog)
 - c) Oosterse vlaggen

De laatste categorie verkeert in verreweg de beste conditie. Wel vertoont dit materiaal hier en daar gleeën en is het sterk verteerd, doch op een enkele uitzondering na waren ze volledig aanwezig. De Franse vlaggen waren er veel ernstiger aan toe. Geen enkel exemplaar is volledig. Er lagen hiervan grote delen als losse stukken en stukjes tussen het gaas. Wel was bij alle exemplaren de tekening duidelijk te onderscheiden en er is op dit

Mevrouw Ir. J. M. Diehl en de heren C. J. Boode en Drs. J. G. Kerkhoven bestuderen de reeds geïmpregneerde fragmenten van een Spaanse „bandera“ (=vandelvlag) uit ± 1600 (nr. L 42 VI 180).

Het Bourgondische kruis en motieven in boven- en benedenkwartier zijn duidelijk te herkennen. Maandenlang en vaak zonder resultaat moesten tientallen fragmenten van Spaanse trofeeën gemeten, geschetst en vergeleken worden, alvorens de heer Boode een zestal betrouwbare reconstructietekeningen kon uitwerken, welke de grondslag zullen vormen voor de uiteindelijke restauraties van evenveel Spaanse vlaggen.

Het met plakkaatverf inkleuren van de tergal-voile in overeenstemming met motieven en kleuren der opgeplakte vaandelfragmenten.
De gerestoreerde trofee is een franse compagniesvlag uit \pm 1710 van het Régiment de Bourbon (nr. L 32 VI 192).

Het aanbrengen van het plakmiddel Setamol op de op maat geknipte en strakgespannen stukken tergal-voile, waarop de vaandelfragmenten voorzichtig worden vastgestreken.

gebied een goede gids aanwezig in de reeks contemporaine tekeningen van Anna Beek.

De spaanse vlaggen verkeren in een bijkans hopeloze toestand. Bij de meeste resten is een deel van een rood Bourgondisch takkenkruis te onderkennen, welke is omgeven door een fond – samengesteld uit verschillende gekleurde aan elkaar gezette stukjes zijde – die bij elkaar min of meer de indruk van glas in lood wekken.

Onder de losse fragmenten uit het kistje, bevonden zich – naast verschillende fragmenten van de franse vlaggen – talloze resten van deze categorie. De meeste zijn echter in een dusdanig slechte conditie, dat er vrijwel niets anders van over is dan de naadjes.

2) Linnen vlaggen:

Dit zijn spaanse scheepsvlaggen, met zo mogelijk een enkel portugees of braziliaans exemplaar. Ze zijn vermoedelijk met aardverven op eiwitbasis beschilderd. Eén ervan vertoont een grote staande Madonnafiguur; één het wapen van Castilië en de andere vlaggen vertonen het wapen van Philips II.

3) Katoenen vlaggen:

Deze zijn alle van oosterse herkomst. In het algemeen is deze categorie van de verzameling verreweg het beste bewaard gebleven, hoewel ook hier een aantal exemplaren sterk is verteerd en zware beschadigingen vertoont.

4) Wollen vlaggen:

Hiertoe behoren allereerst enige spaanse scheepsvlaggen. Het zijn grote doeken van enkele vierkante meters groot, waarop het rode bourgondische takkenkruis staat afgebeeld, tegen een effen (thans bruin/geel) fond. Zij zijn in een slechte staat.

Verder zijn er de beide eerdergenoemde nederlandse vlaggen en tenslotte een eigenaardig oranje/rood exemplaar, dat als van oosterse herkomst stond geboekstaafd. Door dit in het Oosten normaliter niet gebruikte materiaal, is aan deze herkomst wel even twijfel gerezen. Later bleek echter, dat ook de verzameling van het museum „Bronbeek” te Arnhem enkele oranje-kleurige wollen vlaggen bezat, waarvan de oosterse herkomst vast stond. De grondstof moet in al deze gevallen echter wel van westerse origine zijn geweest.

Aan de hand van dit schema werd een werkprogramma opgesteld. De zijden vlaggen waren er ongetwijfeld het ergste aan toe en zouden als eerste voor conservering in aanmerking moeten komen. Hiervan werden toen de oosterse vlaggen als eerste uitgekozen.

Gezien de toestand – waarin deze op dat moment verkeerden – leek dat het beste. In ieder geval de vlaggen te redden vóór een verdere afbraak zou plaatsvinden. De franse vlaggen zouden als tweede aan de beurt komen. Hoewel de bewerking door de vele losse stukken veel tijdrovender zou zijn dan bij de eerste categorie, was de samenstelling ervan – dankzij de goede gegevens – toch betrekkelijk eenvoudig. Hierdoor zou dan tijd beschikbaar komen voor een nadere studie van de spaanse vlaggen, waarvan – alvorens deze onder handen konden worden genomen

- eerst een zorgvuldig onderzoek zou moeten plaatsvinden naar de oorspronkelijke afmetingen en de tekening van het fond.

Vervolgens zouden de spaanse linnen en wollen vlaggen aan de beurt komen, gevolgd door de nederlandse wollen en de oosterse katoenen exemplaren. Uiteraard zou in dit gehele schema ruimte overblijven voor het tussenvoegen van exemplaren uit een nog niet aan de beurt zijnde reeks, die om een of andere reden vóór zouden moeten gaan.

Zo zijn thans gereedgekomen: alle zijden oosterse vlaggen, enkele niet in goede staat verkerende katoenen vlaggen van oosterse herkomst, alle franse Compagniesvlaggen, de enige wollen oosterse vlag en twee spaanse linnen vlaggen.

De zijden, linnen en wollen spaanse vlaggen zijn thans in behandeling, wat een zeer tijdrovende bezigheid is.

De conservering

Zonder uitzondering waren de vlaggen buitengewoon vuil. Alvorens tot conservering kon worden overgegaan, moesten de vlaggen worden gereinigd. Enkele, die het konden verdragen, zijn uit de tule getornd vóór de reiniging, doch bij de meeste zijden vlaggen was het raadzamer de vlag gedurende de reiniging tussen de tule te laten zitten of slechts één kant te verwijderen. Gelukkig bleek het oranje band - waarmee het gaas was vastgezet - goed wasecht te zijn.

In het algemeen vindt het wassen van dergelijke weefsels plaats in een grote platte bak, die speciaal voor dit doel is geconstrueerd. De weefsels worden erin uitgespreid op een vel Melinex, een daartoe zeer geëigende plasticsoort.

Het wassen geschiedt dan met water en een neutraal reagerend wasmiddel. De borste en sons wat in elkaar gekrulde stukken kunnen ná bevochtiging - waardoor ze soepeler worden - worden onward en uitgestrekt. Wassen, spoelen en drogen gebeurt op hetzelfde vel Melinex, zodat het weefsel niet meer behoeft te worden gehanteerd. Om eventuele moeilijkheden te voorkomen, dient van tevoren te worden onderzocht of het weefsel wasecht is. Bij vlaggen, die in weer en wind moeten kunnen worden gebruikt, is dit waarschijnlijk. De vlaggen van deze verzameling konden dan ook water en wasmiddel zeer goed verdragen. Na de reiniging worden de weefsels geïmpregneerd met een oplossing van de kunstharz „Polyvinyl-butylal“ in alcohol. Deze oplossing dringt geheel in de vezels door en na verdamping van de alcohol is de kunstharz geheel in de vezels opgenomen, waardoor verstuviging van het verteerde materiaal aanmerkelijk wordt verminderd en de afbraak van het weefsel wordt tegengegaan.

Daarna volgt dan het opplakken. Op een vel Melinex wordt een stuk Tergal (een Teryleenweefsel) van de goede grootte uitgespannen, welke met Setamul wordt ingesmeerd (dit is een waterige emulsie van Polyvinyl-acetaat). Deze behandeling moet soms een of meerdere malen worden herhaald, totdat na indroging de laag kunstharz voldoende dik is om het op te plakken weefsel vast te houden. Deze dikte is in hoge mate afhankelijk van het op te plakken materiaal en de hoedanigheid hiervan. Ervaring speelt hierbij een zeer grote rol.

Vervolgens wordt de vlag hierop gelegd (losse fragmenten en kleinere stukken en brokken worden ingepast), wat een zeer nauwkeurig en tijdrovend werk is. Tenslotte wordt dan het geheel met een lauwwarm ijzer op de onderlaag vastgestreken.

Daarna volgt dan de afwerking, welke een zeer aparte plaats in de gehele behandeling inneemt en dikwijls de meeste tijd in beslag neemt.

Voor de vlaggen van het Legermuseum was de uitdrukkelijke wens uitgesproken, dat - hoe klein en lacuneus het resterend fragment ook mocht zijn - het uiteindelijke resultaat van de conservering de oorspronkelijke toestand zo goed mogelijk zou moeten benaderen. De ontbrekende delen moeten hiertoe worden bijgeschilderd in tinten, die zo goed mogelijk de heraldische kleuren benaderen. Als voorbeeld kunnen hiervoor de franse Compagniesvlaggen dienen. Hiervan was er niet één helemaal compleet, doch aan de hand van de aanwezige stukken van de verschillende exemplaren kon worden afgeleid, dat de oorspronkelijke afmetingen ruim 2 m in het vierkant zijn geweest.

Alle vlaggen hebben centraal een kruis met armen (circa 36 cm breed), met in elk der kwartieren het kenteken van het betreffende legeronderdeel. Voor alle vlaggen is een stuk Tergal gebruikt van deze maat; ook b.v. bij een vlag waarvan slechts één kwartier aanwezig bleek. De rest van de tekening is aangevuld door middel van Tempera-verf, waarmee zeer goed op de Setamul-laag kan worden geschilderd.

Bij deze Compagniesvlaggen was deze bewerking vrij eenvoudig. De regelmatige geometrische opzet van de vlaggen en de tekeningen van Anne Beek, maakten dit alles mogelijk. Deze werkwijze kan niet in alle gevallen worden gevolgd, B.V. bij de twee linnen spaanse scheepsvlaggen - welke zijn geconserveerd - lagen de zaken geheel anders. Eén van deze vlaggen vertoont het wapen van Castilië, geflankeerd door twee staande Heiligenfiguren, waarvan één duidelijk als St. Anthonius van Padua is te onderkennen. Van de andere figuur ontbreken echter het hoofd en een deel van het bovenlichaam, terwijl ook geen enkel attribuut is te zien. De vlag is geheel door een zoom omgeven en opgebouwd uit een geel/zwarte meanderrand. Ook deze is in de omgeving van de onbekende heilige verdwenen. Het bleek dus volkomen onmogelijk deze vlag te completeren, want een afbeelding van zo'n vlag was niet te vinden. Het ontbrekende stuk is ingevuld in de kleur van het fond en de omtrek van de zoom is met enkele zwarte lijnen aangegeven.

Iets dergelijks was het geval met het andere exemplaar, waarop een grote staande Madonna op de maansikkel werd afgebeeld. Zij is omgeven door vier engelenfiguren, waarvan er slechts één vrijwel geheel volledig is; maar bij de anderen ontbreekt het hoofd en het grootste deel van de vleugels.

Van de decoratieve zoom - met een kleurige zich herhalende krulfiguur - zijn slechts een deel van één zijkant en enkele fragmenten van de boven- en onderkant aanwezig. De tweede zijkant ontbreekt in zijn geheel.

Ondanks het feit, dat de vlag horizontaal was doorgesneden, bleek de Madonna-figuur gelukkig zelf praktisch compleet te zijn. Bij de conservering van deze vlag traden verschillende moeilijkheden op.

Allereerst was het niet met zekerheid te zeggen hoe breed de vlag oorspronkelijk was geweest en verder bleek, dat de grote aureool juist de onderzijde van de bovenzoom moest hebben geraakt, welke op dit punt echter geheel is verdwenen. Dit wel te reconstrueren raakpunt is als het midden van de breedte aangemerkt.

Het aanvullen van de ontbrekende delen bleek echter een onoverkomelijke moeilijkheid. Er is een schets gemaakt, waarop de mogelijke stand van de vleugels is aangegeven. Bevredigend was het een en ander niet, zodat van een aanvulling

is afgezien en ook hier de ontbrekende delen in de foud-kleur zijn ingevuld. Alle behandelde vlaggen van deze verzameling zijn voorzien van een voering, waaraan een huls is gemaakt om de vlaggen te kunnen ophangen. Hierdoor is uiteraard de achterzijde van de vlag aan het gezicht onttrokken. Dit was hier mogelijk, omdat bij geen enkel exemplaar de voor- en achterzijde een verschillend patroon te zien gaven.

Op enkele na zijn de voeringen van schuiflinnen; een sterk naturelkleurig katoenen weefsel, dat deze grote doeken stevig steunt. Aanvankelijk is wel geprobeerd bij elk exemplaar een voering in de kleuren van de vlag zelf te kiezen, doch dit zou bij de toeschouwer de indruk kunnen wekken, dat hier oorspronkelijk sprake is geweest van een dubbele vlag en niet van een noodzakelijke steunlaag. Dit totaal afwijkende schuiflinnen schiept deze verwarring niet.

Het is wel goed hier te vermelden, dat - indien het geval zich mocht voordoen, dat voor- en achterzijde van een vlag essentiële verschillen vertonen - er wel een mogelijkheid is deze op te plakken op een wijze, waarbij de achterzijde waarneembaar blijft. In zo'n geval wordt een zeer dunne Tergal gebruikt, waarbij niet wordt gevoerd. Deze laag is wel waarneembaar, doch blijft zo doorzichtig, dat de voorstelling op de bedekte zijde volledig zichtbaar blijft. Er zijn echter aan deze methode enige nadelen verbonden, die het beletten deze methode toe te passen als het niet strikt noodzakelijk is en zeker als het om zeer grote exemplaren gaat. Deze dunne Tergal is minder stevig dan de normale kwaliteit. Er is meer kans op uitzakken en vervormen; bovendien vervalt hiermede de steunende voeringlaag. Ook is deze dunne Tergal gauw ingekerfd, wat echter wel is te voorkomen door deze stof te impregneren met Polyvinyl-butylal.

Een prettige bijkomstigheid is, dat veel van deze stukken - meestal vaandels met aan weerszijden een verschillende schildering - niet erg groot zijn en bovendien door een franjerand zijn omgeven, die het geheel bij voltooiing verstevigt.

Schilderingen - zoals deze op de vlaggen voorkomen - zijn van tweërlei aard. Een deel hiervan is op olieverbasis en een ander deel op eiwitbasis vervaardigd. Bij deze laatste is de behandeling hetzelfde als bij onbeschilderde exemplaren. De eerste vertonen wel eens moeilijkheden door de dikke harde verfkook, die boven het weefsel ligt. Het was soms een bezwaar, dat bij het impregneren (met de verdunde alcoholische kunstharoplossing) deze verflaag neiging kreeg week te worden en los te raken. Het bleek dat - indien de schildering eerst wordt „overgeschilderd“ met een veel geconcentreerde oplossing, die dus relatief minder alcohol bevat en sneller is verdampt - dit gevaar geheel werd onderdrukt. Bij de daaropvolgende impregnering van het omringende weefsel, is de alcohol reeds verdampt vóór de kunstharoplossing op de schildering wederom tot oplossing komt.

Het blijkt, dat de geringe hoeveelheid alcohol van de geconcentreerde oplossing wél voldoende is om de vuile aanslag op de verflaag te verwijderen, zodat de gehele schildering veel helderder wordt.

Indien wordt gevreesd, dat ook bij het wassen de verflaag zal worden aangetast, dan kan deze behandeling ook vóór het wassen plaatsvinden.

De meest bevredigende resultaten worden steeds verkregen met „dubbele“ exemplaren - zoals het in het begin genoemde ruitervantje uit de Tachtigjarige Oorlog (van beschilderde zijde) - en alle moderne vaandels, waarop een geborduurde „W“ op de voorzijde voorkomt en het geborduurde nederlandse wapen op de achterzijde.

BOMBARDEERINGE DER STADT GELDER, DOOR DE TROUPEN DES KONINGS VAN PRUYSSE.

VEUE PERSPECTIVE DU BOMBARDEMENT DE LA VILLE DE GUELDRE PAR UN CORPS D'ARMEE DES TROUPES DE SA MAJESTE LE ROY DE PRUSSE AU VOIS DOCTOBRE 1703.

Zulke vaandels worden dan gedemonteerd, waarvan de franjes (en eventuele kwasten) worden gereinigd en zonodig met kunsthars worden geïmpregneerd. Beide helften worden opgeplakt en wederom ruggelings tegen elkaar geplaatst, waarna de franje wederom wordt aangebracht. Na afloop is aan het uiterlijk van zo'n vaandel niet veel veranderd.

Op deze wijze is ook de standaard van het Regiment Wielrijders van het Legermuseum behandeld, welke dringend conservering behoefde en die uiteraard niet tot de bovenomschreven verzameling behoorde.

Modernisering Expositie

Het „Churchill Memorial”

door A. C. Paardekooper, Directeur Legermuseum

Na een leven van ongekende activiteit, geladen met naar menselijke maatstaven gemeten ondragelijke spanningen en verantwoordelijkheden, overleed op 24 januari 1965, in de leeftijd van 91 jaar, Sir Winston Spencer Churchill, K. G., gedurende de ingrijpendste en omvangrijkste oorlog, die de mensheid ooit heeft moeten doormaken, leidsman en voorvechter van de westerse wereld.

Twintig jaren na het einde van deze onvoorstelbare krachtmeting kan men zich afvragen wat het lot van de westerse mogendheden zou zijn geweest, indien zij een man als Winston Churchill niet aan hun zijde zouden hebben gehad, die in woord en daad, in geschrift en in persoonlijk optreden – in de meest letterlijke zin van het woord – als een rots in de baai der gebeurtenissen heeft gestaan.

Met een nimmer aflatend geloof in de eindoverwinning, met een onwankelbaar vertrouwen in de rechtvaardigheid van de zaak waarvoor hij streed, wist hij niet alleen zijn vaderland, doch eveneens alle andere landen – zowel die gebukt gingen onder de nazi-terreur als de landen buiten het feitelijke strijdtonel gelegen – op een onvergetelijke wijze te inspireren en te bemoedigen.

In jaren van vrijwel uitzichtloze beproeving, vond hij de woorden en formuleerde hij op onnavolgbare wijze zijn visie, die de volkeren, door het duister der tijden – ondanks onmetelijke offers – deden geloven aan het glogen van de nieuwe dag. Slechts uiterst weinig mensen groeien tijdens hun leven uit tot een heros en weten zich in dien zin algemeen te doen aanvaarden, nog minder mogen het beleven dat zij tijdens hun leven tot legende worden.

Zulk een leven is Sir Winston Churchill beschoten geweest, een leven dat zowel glorieuze hoogtepunten als jaren van diepe terugval heeft gekend, doch hetwelk steeds werd gedragen door het besef een dienaar te mogen zijn van zijn land en de overtuiging zijn grote gaven van hart en verstand in dienst te mogen stellen van de democratische wereld in welks vermogen tot voortdurend regeneratie hij een onbeperkt vertrouwen had.

Het geleeft ons een piëteitsvolle verplichting aan de nagedachtenis van Sir Winston Churchill, de man aan wie ook ons land zo onnoemelijk veel heeft te danken, in het Nederlands Legermuseum een eervolle en passende plaats in te ruimen.

Hiertoe werd in het nieuwe gebouw de ruimte op de eerste verdieping uitge-

kozen die de verbinding vormt tussen de zalen 22 en 14, waarin – vanuit de hall – de beide grote trappen uitkomen. In de noordelijke muur bevindt zich een groot venster in een verdiept kozijn, waardoor een nis wordt gevormd. Dit venster werd afgesloten, de nis met muurplaten betegeld en in een passende kleur geschilderd.

In deze nis, een weinig vooroverhellend, werd in een eenvoudige smalle dofgouden lijst een zeer grote reproductie van het door de bekende fotograaf Yousuf Karsh vervaardigde vermaarde portret geplaatst, opgenomen tijdens de somberste dagen van de laatste wereldoorlog, dat wereldbekendheid heeft verworven.

Onder dit prachtige expressieve portret, zo kenmerkend voor Churchills persoonlijkheid, staan in gouden reliëfletters de woorden:

„SACRED TO THE MEMORY OF
SIR WINSTON S. CHURCHILL, K. G.”

Staande voor de nis, vis à vis met de beeltenis van de staatsman, bevinden zich als eerbetoon links de vlag van het Verenigd Koninkrijk en rechts de Nederlandse vlag, beide voorzien van afhangende gouden koorden en kwasten.

Het familiewapen van Sir Winston S. Churchill is aan de bovenzijde van het portret aangebracht.

Het wapen is gevierendeeled en is samengesteld uit de wapens van de geslachten Churchill en Spencer. Het oorspronkelijke wapen van het geslacht Churchill verloor een zilveren leeuw met rode klauwen en tong op een zwart veld.

Charles I (1600–1649) heeft als blijk van waardering voor de hem door de toenmalige Sir Winston Churchill bewezen diensten aan diens geslacht het recht verleend in de rechterbovenhoek het (rode) kruis van St. George te plaatsen op een zilveren veld.

Aan diens zoon John, Hertog van Marlborough – de vermaarde overwinnaar in de slag bij Blenheim (1704), – werd als blijk van Koninklijke waardering het recht verleend op de ereplaats in het wapen der Churchills – op de middenlijn in de bovenhelft – eveneens het St. George Kruis in schildvorm aan te brengen, waarop het wapenschild van de Franse Koningen rust, t.w.: drie gouden lelies in een hemeisblauw veld.

De beide overige velden geven het wapen van het geslacht Spencer weer. Ter bevordering van de leesbaarheid zijn de gebruikelijke heraldieke benamingen vermeden.

Het wapen van de „Cinque Ports” (Sandwich, Dover, Hythe, Romney en Hastings), die in de veelbewogen geschiedenis van Engeland zulk een belangrijke rol hebben gespeeld en waarvan Sir Winston Churchill in 1941 tot „Lord Warden” werd benoemd, is in het midden onder zijn beeltenis aangebracht.

Naast de vlag van het Verenigd Koninkrijk bevindt zich een eveneens grote reproductie van het brandende centrum van Londen – in het midden St. Pauls' Cathedral – daterend van september 1941; eenzelfde reproductie is ter rechterzijde aangebracht.

Op deze foto's uit het jaar van Englands zwaarste beproeving, zijn in gouden reliëfletters Churchills indrukwekkende woorden geplaatst, ontleend aan zijn in het Lagerhuis gehouden vermaarde redevoeringen. De tekst ter linkerzijde luidt:

„Wij zullen ons land verdedigen
wat het ook moge kosten,
wij zullen vechten op zijn kusten,
wij zullen vechten op de stranden,
wij zullen vechten in de velden,
wij zullen vechten in de heuvels,
wij zullen ons nooit overgeven.”

Op de rechterfoto, die als het waren een inleiding vormt tot de zaal van de in Engeland opgeleide „Koninklijke Nederlandse Brigade Prinses Irene” staan de woorden:

„Wij zullen Hitler bevechten te land,
wij zullen hem bevechten ter zee,
wij zullen hem bevechten in de lucht
tot wij – met Gods hulp – de aarde hebben
gezuiverd van zijn schaduw en de volken
hebben bevrijd van zijn juk.”

Het zijn deze woorden die de tegen de overweldigers strijdende wereld uit het hart waren gegrepen.

De tweetalige tekst ter nagedachtenis van Sir Winston Churchill is uitgevoerd in goudkleurige letters op bronzen ondergrond en luidt:

„Ter eerbiedige en dankbare herinnering aan de
man, wiens onbuigbare wil, legendarische moed, politiek
inzicht en ongekend leiderschap Engeland deed stand-
houden gedurende de meest dreigende, doch tevens de
meest grootse jaren van zijn historie.
Zijn voorbeeld inspireerde de vrije landen en behoedde
Europa voor de ondergang door nazi-terreur.
24 Januari 1965 rouwde de wereld.”

Tussen de twee plaquettes met de engelse en nederlandse tekst is als hommage aan Europa's onvergetelijke leidsman een grote krans met donkerrode klaprozen – de z.g. „Poppies” – aangebracht, zoals die ieder jaar op wapenstilstandsdag, 11 november, met plechtig ceremonieel wordt neergelegd aan de voet van de Cenotaph te Londen, ter ering en ter nagedachtenis aan de in de twee wereldoorlogen gevallen.

Het is Sir Winston Spencer Churchill vergund geweest de tweede wereldoorlog te overleven en ná in 1945 in zijn land politiek te zijn verslagen in 1951 opnieuw premier te worden.

27 Juli 1964 woonde hij, hoogbejaard, voor de laatste maal de zitting van het House of Commons bij.

Te zijner ere werd de volgende dag door Minister Harold Macmillan een rede gehouden, die met de volgende woorden werd besloten:

„Het leven van de man, die wij heden te samen in ere gedenken,
is volkomen uniek geweest. De ouderen onder ons zullen te

vergeefs zoeken naar iets, dat met dit dynamische leven kan worden vergeleken en de jongeren onder ons zullen, hoe oud zij ook zullen mogen worden, een dergelijk leven nimmer meer aanschouwen."

Op de op deze pagina's beschreven wijze, heeft het Nederlands Legermuseum gemeend de nagedachtenis van een van Engeland's en van Europa's grootste staatslieden te moeten eren.

Tegenover het „Churchill Memorial" is het grote ruiterschilderij van Maurits' kleinzoon Hendrik van Nassau-Ouwerkerk geplaatst, bekend ruiter-generaal en legeraanvoerder ten tijde van de Spaanse Successie-Oorlog.

Onder Churchills beroemde voorvader, de Hertog van Marlborough, oogste ook hij in de slag bij Blenheim vele lauweren en veroverden de onder zijn bevel staande troepen talloze vaandels en meerdere paukenkleden. Vele dezer trofeeën zijn door de tand des tijds vergaan en deerlijk gehavend.

De twee in de grote hal geplaatste franse paukenkleden, die enkele jaren geleden met de grootste zorg werden gerestaureerd, hebben deel uitgemaakt van deze krijgsbuit.

De relaties die in de loop der eeuwen tussen telgen uit het Vorstengeslacht Oranje Nassau met het geslacht Churchill hebben bestaan, moge hier niet onvermeld blijven.

Ook reeds lange tijden geleden streed men gezamenlijk tegen een toenmaals zeer machtige vijand, die herhaaldelijk heeft gepoogd zijn hegemonie in Europa blijvend te vestigen.

Herinrichting zaal 17 (1e gedeelte „Indische Zalen")

Vorbereidende werkzaamheden

door A. C. Paardekooper, Directeur Legermuseum

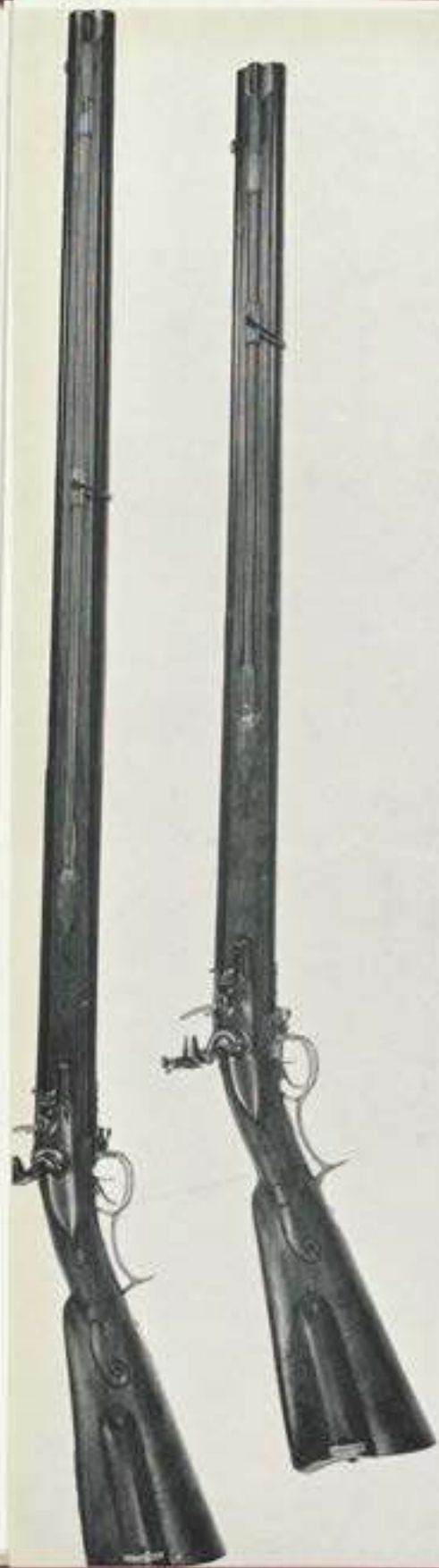
Ontruiming zaal 19

Aan de herinrichting van zaal 17, waarin thans een deel van de „Indische collecties" is ondergebracht, zijn vele omvangrijke werkzaamheden voorafgegaan.

Sedert het midden der vijftiger jaren bevatte deze zaal een belangrijke collectie van velerlei wapens en wapenrustingen, daterend van de late middeleeuwen tot en met de 18e eeuw.

De herinrichting van de zalen 14 en 15, thans respectievelijk gewijd aan de „Prinses Irene Brigade" en aan het „Korea-Detachment" — om de verkorte spreekterm te mogen gebruiken — maakte het noodzakelijk de vitrines met de kostbaarste stukken, oorspronkelijk opengesteld in eerdergenoemde zalen, in te passen in de expositie van zaal 17, waartoe qua chronologie geen bezwaar bestond.

In de aanvang van het verslagjaar bevatte zaal 17 derhalve een belangrijk deel van het meest exclusieve bezit van ons museum, hetwelk om begrijpelijke redenen ongaarne aan de belangstelling der bezoekers zou worden onttrokken.

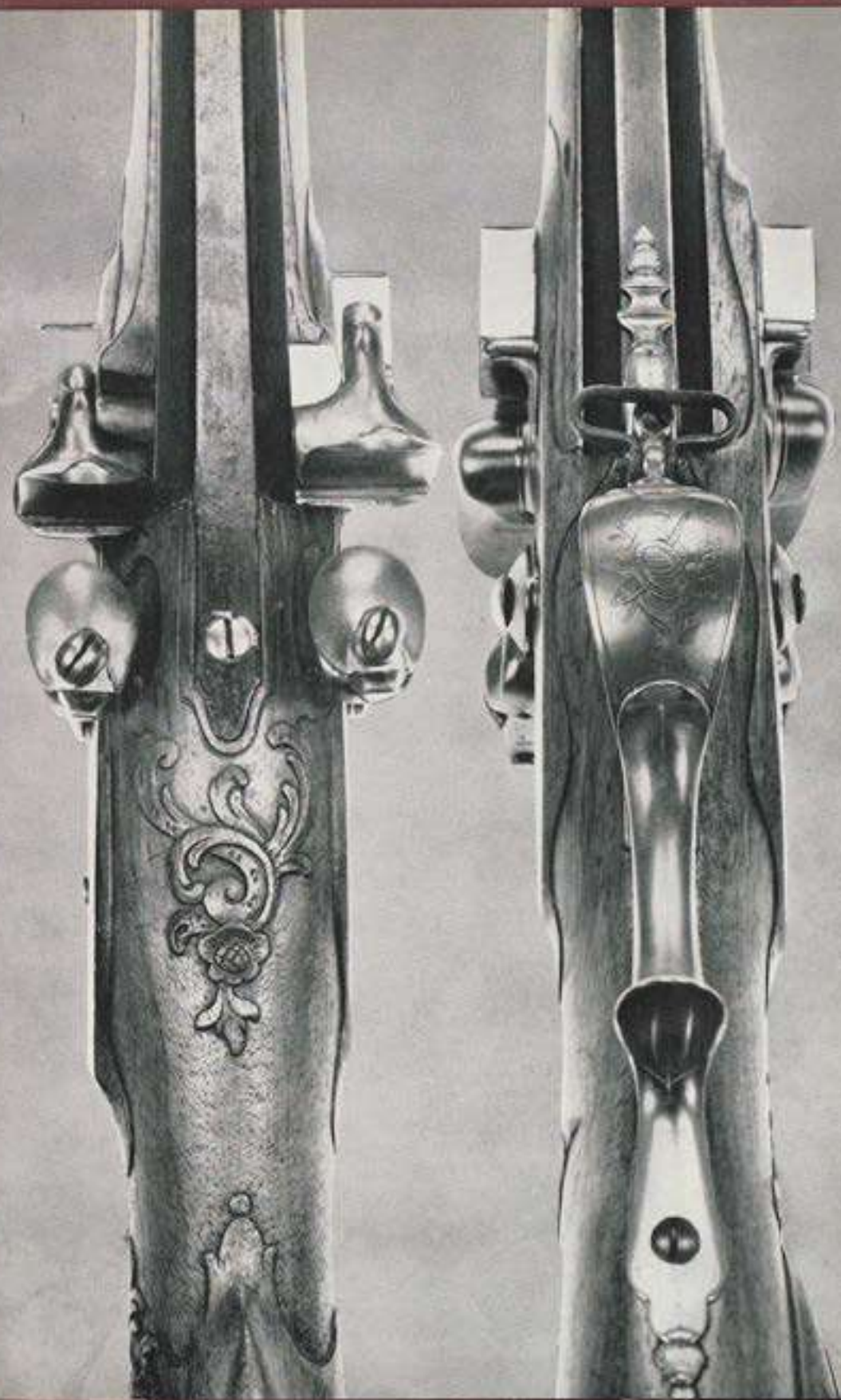
Garnituur, bestaande uit twee dubbelloops vuursteenjachtgeweren met boven elkaar liggende lopen, gemaakt door Johan Georg Erttel te Amsterdam.

Geblauwde en gladde lopen, vuursteensloten met gewelfde slotplaten, notenhouten lade en gegraveerd Berlijn-zilveren beslag.

De geweermaker Johan Georg Erttel werd geboren in Dresden in 1727 en was werkzaam in Amsterdam van 1755 tot 1794.

Hoewel koppels vuursteenpistolen thans reeds vrijwel niet meer of althans zeer moeilijk in de handel verkrijgbaar zijn, behoren uit twee vuursteengeweren bestaande garnituren tot de grote zeldzaamheden. Dit garnituur, dat sedert de 2e helft van de 18e eeuw steeds in perfecte conditie bij elkaar is gebleven, werd in 1965 gesplitst, waarna het museum het ene exemplaar in Nederland en het andere in Duitsland kon verwerven.

Dubbelloops vuursteenjachtgeweer met boven elkaar liggende lopen door Johan Georg Erttel: zij aanzicht van het rechter vuursteenslot. De strakke en toch vloeiende lijnen van dit slot weerspiegelen duidelijk de technische bekwaamheid en de artistieke begaafdheid van deze meester.

Dubbelloops vuursteenjachtgeweren met boven elkaar liggende lopen door Johan Georg Ertel.
Links: bovenaanzicht bij de hals van de kolf met het voor J. G. Ertel karakteristieke rocaille-
werk, zoals dit ook op de door hem vervaardigde pistolen voorkomt.
Rechts: onderaanzicht bij de hals van de kolf met de gegraveerde Berlin-zilveren trekkerbeugel.

Koppel zgn. „duelleer“ pistolen in cassette met toebehoren, gemaakt omstreeks 1850 door Gante te Parijs.

De getrokken lopen zijn geblauid en met goud geïncrusteerd; de percussiesloten en het beslag zijn van gegraveerd en gegrijsd ijzer, terwijl de notenhouten laden gesneden zijn met voluten. De toebehoren, noodzakelijk voor het zelf schoonmaken en laden van deze pistolen, bestaan uit: een laadstok, twee wissers met stok voor het schoonmaken van de lopen, een palissanderhouten vaselinevatje, een tinnen olieflasje, een klem voor het uittreken van de veren, een schroevendraaier, een hamer, een kogelgiertang en een kruitfles.

Door de technische volmaaktheid en de artistieke kleurencombinatie kan deze cassette als bijzonder representatief gelden voor de hoge eisen, welke door hen, die zich de aanschaffing van deze, ook destijds reeds kostbare koppels konden permitteren, gedurende de 19e eeuw werden gesteld.

Kruithoorn van gesneden berenhoorn uit het einde van de 16e eeuw met zilveren monturen. Het snijwerk van deze en soortgelijke thans zeldzaam en kostbaar geworden kruithoorns werd meestal in Duitsland vervaardigd; het munt veelal niet uit door hoge artistieke kwaliteiten, maar wel door ongeunstbaarheid en voortreffelijke vlakvulling.

Een jager kon de herinnering aan het neerleggen van een bijzonder groot bert levend houden door van het dikste godolte van het gewei een kruithoorn te laten maken.

Na ampele overwegingen werd derhalve besloten zaal 19 – in hoofdzaak materiaal uit de 19e eeuw bevattend (uniformen, schilderijen, prenten, wapens, vaandels, curiosa etc.) – te ontruimen en het materiaal over de verschillende gespecialiseerde depots te verspreiden.

De vaandels werden hiervan uitgezonderd en geëxposeerd in de grote vaandelvitrine in zaal VI van het oude gebouw, terwijl eveneens een aantal schilderijen op een passende plaats in de expositie kan worden opgenomen.

De ontruiming van zaal 19 bracht de demontering met zich mede van een groot aantal vitrines, waaronder zich enkele bevonden van een volumineuze omvang. Teneinde de depotzolders niet onnodig met zwaar materiaal te belasten, werden de gedemonteerde vitrines gereed gezet in zaal X van het oude gebouw en korte tijd later afgevoerd naar de depots van de Studieverzameling Militair Materieel te Delft.

Tijdelijke herinrichting zaal 19

Na ontruiming van bovenvermelde zaal kan de tijdelijke herinrichting met het materiaal, afkomstig uit zaal 17, een aanvang nemen.

Vrijwel alle vitrines konden worden gehandhaafd, zij het dat ter wille van de chronologie enkele verplaatsingen nodig waren. Het grote aantal tegen de wanden in hele en halve cirkels bevestigde stok- en jachtwapens, werd echter drastisch verminderd, teneinde het drukkende gevoel van overladenheid te vermijden.

Afgezien van de noodzakelijkerwijs nog steeds gebruikt wordende donkergroen geschilderde vitrines van een zware houtconstructie, is thans in deze zaal een kostelijke en tevens zeer kostbare collectie antieke wapens bijeengebracht, met inbegrip van meerdere zeer exclusieve rustingen (zie het artikel van Drs. R. B. F. van der Sloot, getiteld: Een Bourgondisch harnas.) die menig museum tot eer zou strekken.

Herinrichting zaal 17

(Eerste gedeelte „Indische zaal” 1594–1860)

Technische voorbereiding

Teneinde deze bijna 30 m lange, \pm 7 m brede en 6 m hoge zaal betere verhoudingen te geven, werd evenals zulks in de zalen 14, 15 en 16 is geschied, het plafond verlaagd, met gebruikmaking van het tot en met heden goed voldaanhebbende „open vakken-systeem”.

Enerzijds wordt hierdoor het minder fraaie oude plafond van ijzeren binten en betonnen bogen gecamoufleerd, anderzijds vergemakkelijken deze verlaagde plafonds in hoge mate het aanbrengen van de benodigde elektrische leidingen en spotlights.

De korte zijde van de zaal werd betengeld en de twee grote ramen werden atgedekt.

Al het schilderwerk, t.w. dat van het oude en van het verlaagde hangplafond, benevens al het houtwerk, het maken van de hangijzers etc. werd geheel in eigen beheer uitgevoerd.

Toelichting

Deze zaal zal, evenals de zalen 18 en 19, zijn gewijd aan de nagedachtenis van het Koninklijk Nederlands Indische Leger en aan de herinnering aan de onmetelijke gebieden die eenmaal Nederlands Oost-Indië hebben gevormd; twee begrippen die heden ten dage allengs een archaische klank hebben verkregen.

Terugdenkend aan de tijden waarin Nederland een vooraanstaande koloniale mogendheid was, bezint men zich onwillekeurig op de titel van een der bekendste boeken van Nederlands vermaardste schrijfsters over het „oude Indië”, Maria Dermout: „Nog pas gisteren”.

Met welk een snelheid hebben de gebeurtenissen zich ná het einde van de tweede wereldoorlog voltrokken; hoe spoedig verglijdt het beeld van een recent – nog zonder al te veel moeite waarneembaar – verleden naar de in steeds onduidelijker omtrekkende vervagende historie.

De jonge O.V.W.'ers, die eens de 80 bataljons vormden, die na '45 naar Indië vertrokken, tot „herstel van orde en rust” zijn thans – als zij terugkeerden – huisvaders van middelbare leeftijd en zij die Indië kenden van „voor de oorlog” behoren reeds – indien zij de verschrikkingen der Japanse internerings- en krijgsgevangenkampen overleefden – tot de slinkende groep der 60- en 70-jarigen; inderdaad de generatie „van gisteren”.

Het is daarom goed de nu nog grijpbare herinneringen vast te houden, te bewaren en zo mogelijk door te geven voor het te laat is.

Over talloze herinneringen die in deze zalen zijn bijeengebracht, ligt nog voor velen onvermijdelijk een waas van weemoed, want velen hebben het oude Indië zeer liefgehad en groot is het aantal dergenen die ver van het land van „modder, mist en regen” (De Genestet) ginds een gul tweede Vaderland hebben gevonden. Anderzijds is het goed om in het jachtige heden even stil te staan en terug te denken aan al hetgene dat door talloze onbekende landgenoten in militaire en in ambtelijke dienst onbaatzuchtig, in jarenlange plichtsvervulling, werd volbracht. Dat iedere naar het Vaderland terugkerende „oudgast” een „rijkgeworden koloniaal” was, is een van de vele verdichtelsels waaraan – in het bijzonder ná de oorlog – gretig geloof werd geschonken.

De nieuwe expositie schenkt bovendien de mogelijkheid de historische waarheid van meer op fantasie berustende concepties te onderscheiden, waardoor het mogelijk wordt vele onjuiste, doch vrij algemeen aanvaarde begrippen kritisch te bezien.

Een der meest verbreide en meest hardnekkige populaire misvattingen is wel, dat Nederland gedurende ruim drie en een halve eeuw onbeperkt heer en meester is geweest over het huidige Indonesië en dat dit enorme gebied gedurende al die tijd ongestoord geregeerd en „geëxploiteerd” zou zijn geworden. Niets is echter minder waar.

De hierboven gereleveerde communis opinio moge wellicht strelend zijn voor het nationale zelfbewustzijn, doch dat Nederland gedurende een zo lange periode een gebied zou hebben geregeerd ruim 60 maal groter dan zijn eigen territorium, een gebied dat 2.036.000 km² land en 8.125.000 km² zeeën omvat, waar ruim 200 talen worden gesproken en welks bevolking kan worden ingedeeld in een 50-tal cultuurgroepen, kan worden verwezen naar het rijk der fabelen.

Teneinde te pogen een historisch gebeuren van bovengestelde omvang enigermate te overzien, ter bereiking van een acceptabele periodisering, werd een dankbaar gebruik gemaakt van kaart A, voorkomend op blad 10: de „ontwikkeling van het Nederlands gezag in Nederlands Indië” in beeld brengend, voorkomend in de na lange jaren van voorbereiding door het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap in samenwerking met de onvergetelijke Topografische Dienst in 1938 uitgegeven „Atlas van Tropisch Nederland”.

Deze wetenschappelijke uitgave baarde destijds veel opzien en oogstte in internationale kring een welverdiende waardering; deze prestatie bleef sedertdien ongeëvenaard.

Overzien wij met gebruikmaking van dit materiaal de, sedert de eerste uiterst gewaagde handelsvaarten in 1594, verstreken eeuwen tot de uiteindelijke gezags-overdracht van westelijk Nieuw-Guinea in 1963, dan zou onderstaande periodisering kunnen worden aangenomen:

1) 1594–1602	Het zoeken van de weg en het gestelde doel	
2) 1602–1619	Plaatselijke (officiële) onderhorigheid	(0,04%)
3) 1619–1684	Locale gezagsvestigingen	(0,29%)
4) 1684–1824	Aanvang en uitbreiding van de Nederlandse invloed	(2,9 %)
5) 1824–1898	Uitbreiding onder het daadwerkelijk gezag	(27,2 %)
6) 1898–1941	Pacificatie en voltooiing	(100 %)
7) 1942–1950	Japanse bezetting en „politioenele acties”	
8) 1950–1963	Overgang en naklank	

De achter bovengenoemde perioden vermelde percentages duiden op dat gedeelte van het gehele Indonesische territorium dat gedurende de aangegeven jaren allengs onder Nederlands Bestuursgezag kan worden gebracht.

Het werkelijk onbeperkte gezag van het Koninkrijk der Nederlanden heeft – over het gehele gebied van het huidige Indonesië – in feite nauwelijks 3½ decennium geduurd, d.w.z. het omvat realiter 1/10 van de tijdsduur die men veelal gedachte-loos aanneemt.

Gedurende al deze eeuwen is de weerstand tegen de nederlandse invloed en het nederlandse gezag nimmer geheel verdwenen; een weerstand die meestentijds plaatselijk was en die zijn oorzaak vond in velerlei factoren, zowel van interne als externe aard, soms gevoed door religieuze dan weer door sociaal politieke invloeden.

Gedurende al deze eeuwen werd veel en hardnekkig gestreden – in een bar klimaat en een uiterst zwaar terrein – met grote moed en grote zelfopoffering; door beide partijen.

Doch eveneens werd veel zegenrijke arbeid volbracht. In de jaren na '45 werden te pas en te onpas uitdrukkingen gebruikt als „koloniale uitbuiting” en „koloniale onderdrukking”.

De waarheid is dat het oude Nederlands Indië in de latere tijd kon bogen op een waarlijk verlicht bestuur. Met eerbied moge hier worden teruggedacht aan de nauwelijks te geloven prestaties van het Europese en Indonesische Ambtenarenkorps van het Binnenlands Bestuur, dat naast het Koninklijk Nederlands Indische Leger met ere moge worden genoemd, de Justitie, de Burgerlijk Openbare Werken, de Landbouwvoorlichtingstijd, Waterstaat („Irrigatie”), de Gezondheidszorg en vele, vele andere Overheidsdiensten, zo vaak verguisd en zo zelden geprezen. Wil men pogen de tot geschiedenis geworden tijd zo objectief mogelijk te beoordelen, dan moet men trachten zich te verdiepen in het wezen van een bepaalde periode en toestanden en omstandigheden trachten te beschouwen met de maatstaven, die toen normatief waren en niet met die van ons eigen tijdsbestek.

Nederlandse arbeidsverhoudingen, die men veertig, vijftig jaren geleden veelal vanzelfsprekend achtte, beoordeelt men in 1966 als ten Hemel schreiend. Dit proces blijft voortgaan en het is aan geen twijfel onderhevig dat men een of twee generaties ná ons een meewarig oordeel zal uitspreken over onze hedendaagse maatstaven en levensnormen.

Ditzelfde „afstandnemen” is noodzakelijk voor het beoordelen van de periode die reeds nu in geschiedwerken als het „Koloniale Tijdperk” wordt aangeduid.

Thans in 1966 zou men het kunnen betreuren, dat vanaf de allereerste aanvang waarop het contact tussen Nederland en Indonesië tot stand kwam onzerzijds geen grotere belangstelling heeft bestaan voor de grote waarden van geest en cultuur, die het Oosten het Westen had te bieden en dat de interesse voor deze „Gebieden van Verre” er een van nagenoeg uitsluitend commerciële aard is geweest.

Men vergeete hierbij echter niet, dat ten tijde van het tot stand komen dezer contacten andere landen ons zijn voor geweest.

Portugezen en Spanjaarden hebben Zuid-Oost Azië eerder weten te bereiken en ook deze vrachtaandere hadden wel iets anders te doen dan zich te verdiepen in b.v. de Hindoe-Javaanse bouwkunst en de grote werken der Javaanse literatuur.

Deze vrijwel uitsluitend commerciële gerichtheid is – incidentele gevallen voorbehouden – echter lang blijven bestaan en het feit, dat de Europese uitzwermgebieden zich in het taal- en spraakgebied de term „Wingewesten” hebben verworven is in menig opzicht – helaas – tekenend.

Bij het voortschrijden der tijden veranderde dit beeld wel, doch deze veranderingen voltrokken zich langzaam. Ons beperkend tot de tijd tussen de beide oorlogen baart het wel een gevoel van weemoed, dat ook de bekendste publicaties van een archeoloog van wereldfaam als Prof. Dr. P. V. van Stein Callenfels in grote kring nimmer de warme belangstelling hebben mogen verwerven, zoals deze ten deel viel aan b.v. het Jaarverslag van de Nederlandse Handelmaatschappij.

In de aanvang van de 17e eeuw betraden Nederlanders een gebied, dat reeds een grote historie achter zich had en dat draagster was van een eeuwenoud, rijk cultureel verleden.

Vermaarde vorstengeslachten hadden over grote gebieden van Java en Sumatra geregeerd en een internationale politiek bedreven, die geheel Zuid-Oost Azië omspande.

Van dit alles is veel verborgen gebleven en eerst in de 19e eeuw ontwaakte in het Westen een diepere belangstelling voor de vele facetten der zo uiterst verscheiden en rijk geschakeerde oosterse culturen.

Ook omtrent deze achtergronden willen wij pogen aan de bezoekers der nieuwe „Indische” zalen iets te doen verstaan. Helaas kan dit niet meer zijn dan een fragmentarische aanduiding, zoals wij ook slechts terloops kunnen duiden op de vele ingrijpende verbeteringen ten goede, waardoor de laatste periode van ons Koloniale Bestuur zich heeft gekenmerkt en gunstig heeft onderscheiden.

Wij hopen echter te kunnen aantonen, dat de geschiedenis van het „oude K.N.I.L.”, waarin zoveel zonen van de meest uiteenlopende landaarden, met zulk een voorbeeldige trouw – zij aan zij – voor de handhaving van het Nederlandse gezag gedurende lange tijden hebben gediend en gestreden, er een is geweest van meer dan louter krijgsgedruis, dat ook in vele opzichten de goede wil tot waarlijk opbouwende arbeid gedurende lange tijden aanwezig was.

Uit deze drang tot het goede zal wellicht eenmaal een nieuwe ontmoeting worden geboren, waarvan Huizinga – in een van zijn laatste werken – zegt: „dat zij de band kan zijn tussen alle volkeren en alle mensen van goeden wille”, de „*homines bonae voluntatis*”, die het „*in terra pax*” met een voortdurend klemmen-der verlangen steeds opnieuw verbeiden.

Uitvoering

door Drs. R. B. F. van der Sloot

Conservator

Hoofd Afdeling I

Hoewel men zou verwachten dat er in ons land, dankzij de langdurige contacten met Oost-Indië een overvloed van verschillende objecten voor de uitbeelding daarvan als het ware voor het grijpen liggen, blijkt dit geenszins het geval te zijn. Het Legermuseum bezit betreffende de periode tot het einde van de 19e eeuw niet in alle opzichten voldoende materiaal; eerst met aanvang van de Arjehoorlog begint de documentatie vrijwel volledig te worden. Het was in de eerste plaats noodzakelijk ons te oriënteren wat er zich in andere musea en instellingen aan bruikbare objecten bevond en of men genegen was deze aan het Legermuseum in bruikleen af te staan. Bij deze naspeuringen viel het wederom op hoe bedroevend weinig belangrijke historische stukken, betrekking hebbend op de Hollandse contacten met Oost-Indië in de 17e en 18e eeuw, er in feite in ons land zijn bewaard gebleven. De stukken, die zich in Nederland bevinden, zijn over een aantal musea verspreid en worden daar, zeer terecht, hoog gewaardeerd. Het gevolg hiervan is, dat men meestal niet bereid is deze objecten in bruikleen af te staan, te meer, aangezien de expositie in het Legermuseum niet van tijdelijke aard is. Met behulp van objecten uit eigen bezit, enige bruiklenen, fotokopieën, in eigen beheer vervaardigde replica's en costuumfiguren, zijn wij er echter in geslaagd om een duidelijk beeld te geven van de contacten, vestigingen en belangen der Nederlanders in de Archipel.

Aangezien de gehele aan dit onderwerp gewijde expositie de periode van 1594 tot 1963 omvat, derhalve ruim drie en een halve eeuw, en deze in hoofdzaak zal zijn te verdelen over de zalen 17 en 19, hebben wij om bij de latere inrichting van zaal 19 geen ruimtegebrek te krijgen besloten in zaal 17 de periode tot 1873

(uitbreken van de Atjeh-oorlog) uit te beelden. De plaats van de ingang maakt het, anders dan bij de drie voorgaande zalen onmogelijk om met de „wijzers van de klok” de zaal rond te lopen; in plaats daarvan moet een zig-zag looprichting worden gevolgd.

De expositie begint met de periode, waarin het zoeken van de weg en het gestelde doel wordt belicht. Binnenkomend ziet men aan de linkerkant van de doorgang een grote wereldkaart van het Oostelijk halfrond, waarop de routes van de belangrijkste ontdekkingsstochten door de Spanjaarden, Portugezen en Engelsen naar de Archipel zijn afgebeeld, evenals de twee eerste tochten der Hollanders in 1595 en 1598. Vóór deze kaart bevindt zich een vitrine, waarin zich „zeilaanwijzingen”, zeekaarten en replica's van oude navigatie-instrumenten bevinden. Op de korte zijde van de zaal is een grote kaart van de Archipel aangebracht, waarop de oude rijken en de belangrijkste vestigingen der Hollanders zijn aangegeven. Deze kaart is vrijwel over de gehele lengte van de zaal duidelijk zichtbaar door de daarachter geplaatste verlichting.

Het begin van de lange wand tegenover de ingang wordt ingenomen door een imposante reconstructie op ware grootte van het achterste gedeelte van een Oost-Indië-vaarder met twee hutten en twee kanondekken, waarop zich vier originele V.O.C.-kanonnen op rolpaard-affuiten bevinden. Een fraai model van een Oost-Indië-vaarder, welke thans in het Rijksmuseum wordt gerestaureerd, compleeteert de belichting van dit onderdeel.

Het doel, waarom men deze moeizame, gevaarlijke en zeer kostbare reizen maakte, wordt verduidelijkt in een aparte vitrine met voorbeelden van de belangrijkste specerijen en andere Oost-Indische producten, waarvoor men destijds in Europa aanzienlijke prijzen wist te bedingen.

Van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, voor de meeste Nederlanders nog slechts een vaag begrip, is met behulp van foto-kopieën van documenten, schilderijen, tekeningen, gravures, wapens en kostuumfiguren een beeld gegeven. De bekende woorden van Jan Pietersz. Coen „dispereert niet” en „daer can in Indien wat groots verricht (worden)”, ons zo bekend uit de schoolboekjes, krijgen een geheel andere betekenis, wanneer men ze — zoals deze expositie aantoon — in verband met de rest van zijn brief aan de V.O.C. leest.

De onbekendheid van het Nederlandse publiek betreffende de vaderlandse geschiedenis in het algemeen en over die van Oost-Indië in het bijzonder is veelal groter dan men geneigd is te veronderstellen. Men denkt meestentijds dat de Nederlanders in de 17e eeuw bezit hebben genomen van geheel Indië en dat zij daarna nog slechts de handelsgoederen naar ons land hadden te sturen. Weinig is bekend van de doelstellingen, de organisatie en de onvoorstelbaar grote moeilijkheden, waarmede men steeds opnieuw werd geconfronteerd. Aan de zaalwanden en op de op onregelmatige afstanden geplaatste schotten hebben wij daarom een overzicht gegeven van de belangrijkste gegevens over de V.O.C. Indien alle strubelingen met de inheemse bevolkingsgroepen en vorsten zouden worden uitgebeeld, zou het geheel zeer onoverzichtelijk worden.

Slechts de belangrijkste van deze gebeurtenissen werden met behulp van kaarten en oude gravures belicht. Reisverslagen uit de 17e en 18e eeuw leren ons, hetgeen in Indië op de Hollanders indruk maakte; dit blijken dikwijls heel andere dingen te zijn dan wij zouden vermoeden.

Bij de uitbeelding van de verschillende expedities en gevechten, die gedurende

de periode die in deze zaal wordt uitgebeeld tegen inheemse vorsten of „stammen” werden gevoerd, zijn steeds zoveel mogelijk de verschillende gebruikte wapentypen geëxposeerd, zodat men enerzijds een duidelijk beeld krijgt van de grote verscheidenheid aan typen en anderszijds de soms regionale verschillen duidelijk kan onderscheiden. De heer Van Ravenswaay, die de wapens van de Indische archipel kent als geen ander, heeft hiervoor enige honderden wapens uit ons bezit gedetermineerd.

In het tweede gedeelte van de zaal hangen enige voor Nederland unieke stukken, n.l. een aantal „Maleise” vlaggen, welke door kapitein Van Braam tijdens zijn expeditie tegen Malaka in 1784 werden veroverd. Van de oorspronkelijk 27 Maleise vlaggen, zijn er in ons land nog 11 bewaard gebleven, waarvan er thans 5 geheel zijn gerestaureerd.

Met behulp van schilderijen, tekeningen, gravures en documenten wordt in de tweede helft van de zaal eveneens de periode belicht van het Indië onder de Bataafse republiek ten tijde van Daendels en van het Engelse tussenbestuur onder Raffles.

Het einde van de zaal wordt in beslag genomen door de belangrijkste gebeurtenissen uit de 19e eeuw, n.l. de Java-oorlog (1825—1830) en de Bali-expeditie, waarbij o.m. de prachtige eresabel van Bron de Vexela is geëxposeerd en een tweetal Balinese vorstenkrisen geplaatst in een vitrine met passende achtergrond en bijzondere verlichting.

Als tegenstuk voor de monumentale objecten aan het begin van de zaal zijn aan het einde daarvan in de linkerhoek enige uniformfiguren uit circa 1870 bij een stuk veldgeschut geplaatst. De rechterzijde van de korte achterwand wordt ingenomen door de vitrines met de verschillende reglementaire wapens, welke sedert het Koninkrijk Holland tot circa 1870 in Indië werden gebruikt.

Voor het eerst werd in het middengedeelte van deze zaal een ruime bank geplaatst, ten behoeve van de bezoekers.

De periode na ± 1870 zal worden behandeld in zaal 19, terwijl de verbindingsruimte tussen de zalen 17 en 19 gelegenheid biedt tot het opstellen van een groot diorama uit de tijd na de pacificatie.

Uitgevoerde restauraties

Schilderijen in bruikleen ontvangen van H.M. de Koningin

*door A. C. Paardekooper
Directeur*

Op pagina 37 van het verslag over het voorgaande werkjaar werd met grote dankbaarheid gewag gemaakt van het feit, dat het Hare Majesteit de Koningin had mogen behagen een drietal belangrijke, tot de collecties van het Koninklijk Huisarchief behorende schilderijen, in langdurig bruikleen af te staan aan het museum.

Hierbij ging het om de navolgende stukken:

„Onthulling van het ruitersstandbeeld van Prins Willem I voor het Paleis Noordeinde te 's-Gravenhage, op 17 november 1845", (298 x 396 cm) door F. Coctrau.

„Ruiterschilderij, voorstellende Koning Willem II te paard" (± 200 x 300 cm), 1840 door J. B. van der Hulst.

„Uitreiking van de nieuwe vaandels en standaarden door H.M. Koningin Wilhelmina, op 21 september 1893", door J. Hoyneck van Papendrecht.

Gedurende het afgelopen verslagjaar werd de restauratie dezer drie stukken voltooid door de bekende restaurateur N. van Bohemen te 's-Gravenhage.

Bij de twee eerstgenoemde stukken bleek het ter versteviging van het oude linnen noodzakelijk nieuw doek aan te brengen. De oude vernislagen werden op de gebruikelijke wijze verwijderd en daar waar zulks noodzakelijk bleek, vond restauratie plaats. De twee eerstgenoemde zeer grote schilderijen werden van nieuwe, zich bij de voorstelling aanpassende, zeer fraaie lijsten voorzien.

Eerstgenoemd stuk is belangrijk door de uiterst exacte weergave der uniformen van de op de voorgrond geschilderde ruitersfiguren die – op een enkele uitzondering na – militaire autoriteiten voorstellen welke namen ook thans nog bekend zijn.

Ook het door van der Hulst geschilderde ruiterschilderij is in uniformkundig opzicht interessant. Hoewel in 1840 vervaardigd, is de Koning afgebeeld in de uniform die hij – zoals men aanneemt – als Prins van Oranje gedurende de Slag bij Waterloo, waarin hij ernstig werd gewond, heeft gedragen.

Dr. F. G. de Wilde wijdt aan de rondom deze uniform gerezen historische problematiek een zeer lezenswaardig artikel.

Het derde stuk behorende tot de bekendste doeken die Hoyneck van Papendrecht – Nederlands bekendste uitbeelders van militaire tafereelen – heeft geschilderd bevond zich nog in een dermate goede conditie, dat het aanbrengen van nieuw linnen niet nodig was.

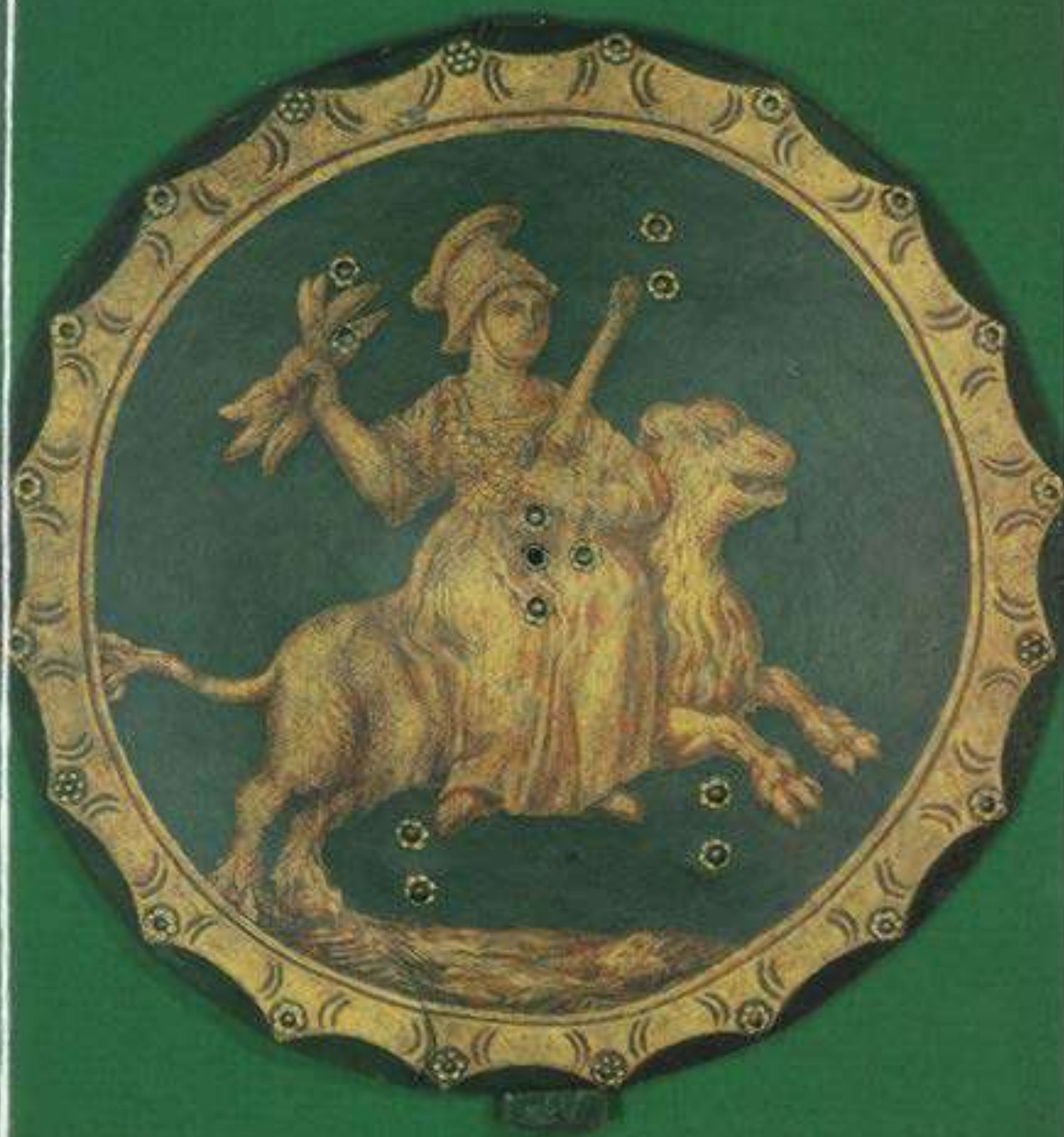
De grote verscheidenheid der afgebeelde uniformen der verschillende onderdelen, maken ook dit doek voor belangstellenden in de historische hulpwetenschap der uniformkunde in hoge mate aantrekkelijk.

Benevens de hier gememoreerde bruiklenen uit Koninklijk bezit, heeft het museum gedurende het voorgaande verslagjaar nog een zeer bekend doek van Hoyneck van Papendrecht in langdurig bruikleen mogen verwerven, n.l.: „De bestorming van Baté Illié (Atjeh) onder het commando van Van Heutz, op 3 januari 1901".

Ook van dit grote stuk werd de restauratie toevertrouwd aan de heer van Bohemen; verdoeking bleek, evenals bij de „vaandeluitreiking" niet noodzakelijk.

Als door een wonder heeft het museum gedurende het jaar '65 een map met aquarellen en tekeningen kunnen aankopen, waaronder zich een aantal voorstudies bevonden voor eerdergenoemd schilderij.

Het behoeft geen nader betoog, dat dit bekende schilderij van Hoyneck van Papendrecht voor de herinrichting der „Indische Zalen" van bijzondere betekenis is!

Ijzeren schild, dat in de tweede helft van de 16e eeuw in Neuzenberg is vervaardigd. Op een zwart geschilderde ondergrond is met goudverf en karmijn de voorstelling aangebracht van een allegorische figuur met scepter en bliksemschicht, welke op een leeuw rijdt. Tegen de echtheid van dit schild en nog twee andere en soortgelijke exemplaren in onze collectie, zijn vroeger bezwaren gezeten, maar bij het schoonmaken en restaureren van de tamelijk zwaar beschadigde beschilderingen kwamen bij dit en een tweede exemplaar op de rand het ingeslagen keurmerk van de stad Neuzenberg te voorschijn.

De 17e eeuwse „Amsterdamse Rustingen”

door Drs. R. B. F. van der Sloot, conservator. Hoofd Afd. I.

De restauratie van oude wapens in de werkplaats van het museum heeft zich in 1965 voor een groot gedeelte bepaald tot het schoonmaken en herstellen van wapenrustingen.

In het Rijksmuseum te Amsterdam bevond zich namelijk reeds zeer lang een collectie kurassen en half-harnassen, welke voor Nederland uniek is.

Op grond van hun constructie en decoratie zijn zij te verdelen in twee groepen, waarvan één bestaat uit 46 geëtste half-harnassen uit het einde van de 16e eeuw en waarvan de andere wordt gevormd door 46 gladde kurassen, welke op het einde van de 16e of het begin 17e eeuw moet worden gedateerd. De wapenrustingen van deze beide groepen zijn afkomstig van de oude wapenkamer van de stad Amsterdam, waar zij tesamen met een groot aantal andere wapens werden bewaard op het stadhuis ten behoeve van de schutterscompagnieën.

In de 17e eeuw werden deze wapens en wapenrustingen overgebracht naar het nieuwe stadhuis op de Dam, waar zij bleven tot in 1808 het gebouw werd ingericht tot Paleis voor Koning Lodewijk Napoleon. Bij die gelegenheid werd de wapenkamer ontruimd en een groot gedeelte van de wapenrustingen en wapens ging verloren. Van de nog resterende wapenrustingen, welke naderhand werden overgebracht naar het Rijksmuseum, zijn vooral de geëtste half-harnassen van bijzonder belang.

Het merendeel van deze half-harnassen blijkt namelijk in Milaan te zijn vervaardigd en enige onderdelen zijn zelfs gesignd door de harnassmid Pompeo della Chiesa, terwijl andere onderdelen zijn gedateerd: 1577, 1578, 1580, 1581 en 1588. Een gedeelte van deze groep is echter zeker nedetlands werk en kan ons met behulp van thans nog ontbrekende schakels enig inzicht verschaffen in de vervaardiging van wapenrustingen in de Noordelijke Nederlanden; een industrie, waarvan wij thans alleen nog maar weten, dat zij bestaan heeft.

Bij het groeien van de collecties in het Rijksmuseum nam echter ook het ruimtegebrek toe, zodat men niet meer in staat was om deze unieke collectie half-harnassen en kurassen in haar geheel te exposeren. Toen men dan ook kort geleden besloot om in Amsterdam een afzonderlijk Historisch Museum op te richten, was daarmee de mogelijkheid geschapen om deze collectie weer op te stellen. De toestand waarin deze wapenrustingen verkeerden liet echter veel te wensen over; sedert het begin van de 19e eeuw, maar waarschijnlijk ook reeds in de beide voorgaande eeuwen, zijn namelijk de onderdelen van de half-harnassen alle uit elkaar gehaald en vervolgens op vrij willekeurige wijze samengesteld. Als gevolg hiervan komen op vrijwel alle onderdelen van deze half-harnassen verschillende geëtste randmotieven voor, terwijl bijvoorbeeld ook een aantal armstukken verkeerd zijn samengesteld.

Gezien in het licht van de tegenwoordige museumkunde zou het dan ook niet zijn verantwoord om de wapenrustingen zonder meer op te stellen; het verwijderen van een aantal storende „restauraties” uit voorgaande perioden zonder al te ingrijpende en historisch niet te verantwoorden wijzigingen, vereist echter een delicate wijze van restaureren.

Gezien het bijzondere belang van deze wapenrustingen heeft het Legermuseum

dan ook niet geaarzeld om voor de Gemeente Amsterdam de wapenrustingen te herstellen; en een aanzienlijk aantal is in de loop van 1965 gereedgekomen. Omdat een uitgebreide documentatie van de groep der geëtsste half-harnassen van wezenlijk belang is voor de wapenkunde (er bestaat veel belangstelling voor deze wapenrustingen, o.a. in Engeland en Oostenrijk), hebben de Gemeente Amsterdam en het Legermuseum besloten om een uitvoerige fotodocumentatie aan te leggen, waarbij alle onderdelen afzonderlijk in de meeste gevallen van twee en in sommige zelfs van drie kanten worden gefotografeerd. Ook deze fotodocumentatie is in de loop van 1965 aanzienlijk gevorderd.

Terugontvangen exemplaren vaandelcollectie

In de aanvang van 1965 werden nog een tweetal franse compagniesvlaggen terugontvangen van de Stichting „Werkplaats tot herstel van antiek textiel” te Haarlem, t.w.:

- No. L 75 Regiment Baron de Bergeyk door de Staatse Troepen in 1706 veroverd gedurende de Slag bij Ramillies en
- No. L 80 Regiment de Ramsdorf door de Staatse Troepen in 1708 veroverd gedurende de Slag bij Oudenaerde.

Beide restauraties werden op gelijke uiterst zorgvuldige en deskundige wijze uitgevoerd als die der gedurende de voorgaande jaren afgeleverde exemplaren. Met de restauratie van een aantal fragmenten van spaanse scheepsvlaggen, die veel tijd en toewijding vereisen, werd een aanvang gemaakt. Mevrouw Ir. Johanna M. Diehl, onder wier leiding de restauratie dezer zeldzame collectie plaats vindt, is zo welwillend geweest de toegepaste moderne conserverings- en restauratiemethoden in een speciaal aan dit onderwerp gewijd artikel nader toe te lichten en te beschrijven.

Uniformen

Bij de zich in het depot bevindende oude uniformen der verschillende wapens, waarvan een belangrijk gedeelte dateert uit de 19e eeuw, komen vele stukken voor die ruim een eeuw oud zijn.

Het zal een ieder, die bekend is met de vergankelijkheid van textiel, niet verbazen dat de toestand waarin een aantal dezer objecten zich bevinden betrekkelijk zorgwekkend is.

Een viertal uniformrokken, daterend uit de jaren 1850 en gedragen door de Regimenten Dragoniers 1 tot en met 4 werden door de aan het museum verbonden restaurateur voor oude uniformen, de heer J. van Rossen, nauwgezet hersteld.

De gevolgde restauratiemethode werd in het verslag over 1964 uitgebreid vermeld op de pagina's 21 t/m 25 (Restauratie uniformencollectie Koninklijk Huis).

Installatie omroepapparatuur

De vermelding van de gedurende het jaar 1965 verworven aanwinsten moge worden aangevangen met een wel zeer verheugende mededeling.

De N.V. Philips-Nederland te Eindhoven heeft in de tweede helft van 1965 aan het museum te Leiden een omroepinstallatie ten geschenke aangeboden, die ten dele eveneens als een z.g. „intercom” kan worden gebezigd.

Vanuit de receptie zijn alle werkruimten, gangen, werkplaatsen, museumzalen en depotzolders met deze installatie bereikbaar. Van de plaatsen die van het centrale punt het verst zijn verwijderd, t.w. de zuidelijke depotzolders en museumzalen, kan worden teruggesproken.

Het behoeft geen nader betoog, dat het aanleggen van deze installatie een ware uitkomst betekent; ook de algemene veiligheid is hiermede ten zeerste gediend. Voor deze – voor het gehele bedrijf zo bijzonder belangrijke – schenking moge de N.V. Philips op deze plaats de welgemeende dank worden gebracht door allen, wier arbeid dagelijks door deze installatie wordt vergemakkelijkt.

Museum-voorwerpen

In de verslagen der laatste jaren werden naast de aankopen – hoofdzakelijk ter beperking van de schaars toegemeten plaatsruimte – uitsluitend de namen vermeld van hen die gedurende het verstreken verslagjaar, hetzij door schenkingen, hetzij door bruiklenen het bezit der Stichting hadden verrijkt.

Een alfabetische naamvermelding is in het jaarboek over 1965 eveneens opgenomen; gaarne wordt op deze plaats dank gebracht aan allen, die gedurende de verstreken verslagperiode op velerlei wijzen van hun belangstelling voor het museum op een concrete wijze deden blijken.

Tevens vindt men in dit jaarbericht een overzicht met welke voorwerpen, afdelingsgewijs, de reeds bestaande collecties werden uitgebreid. Hiermede wordt tegemoetgekomen aan de vragen van hen die voor deze bezitsvermeerdering – uit hoofde van wetenschappelijke belangstelling – een meer dan algemene interesse koesteren.

De aanwinsten worden vermeld in volgorde van aankopen, schenkingen, ruilingen en bruiklenen, terwijl in het overzicht tevens de replica's werden opgenomen.

Het nog steeds sterk stijgende prijsniveau voor authentiek materiaal, waardoor het aanvullen van in de collecties bestaande lacunes nagenoeg onmogelijk is geworden, deed ons besluiten tot het aanmaken van (voortreffelijk uitgevoerde) replica's over te gaan.

De aanmaak vond plaats op grond van door Drs. R. B. F. van der Sloot gemaakte voorstudies en tekeningen. De onder zijn leiding en toezicht staande uitvoering werd op zeer kundige wijze gerealiseerd door de heer A. Smit.

Volledigheidshalve moge worden gememoreerd, dat wegens plaatsgebrek niet alle aanwinsten konden worden vermeld; de opgave bleef noodzakelijkerwijs beperkt tot zich in zeer goede toestand bevindende objecten.

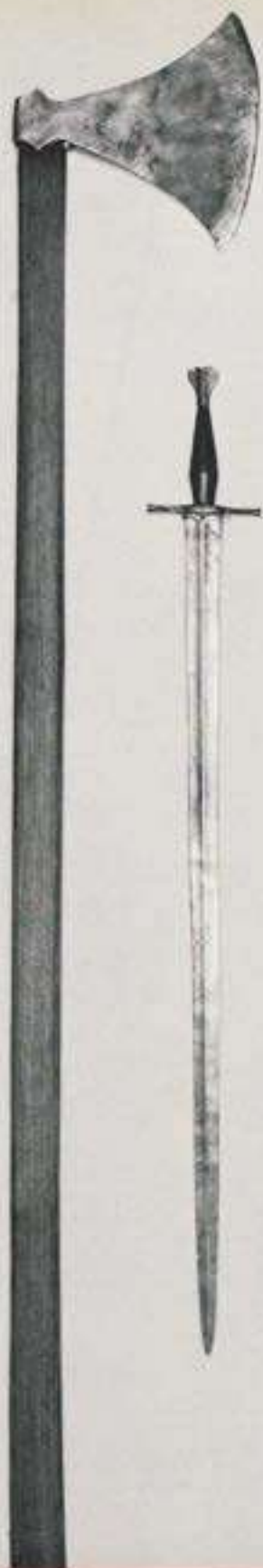
Gedurende het jaar 1965 werden de verzamelingen met de navolgende voorwerpen vermeerderd.

Afdeling I

„Oude Wapens” (vroegge middeleeuwen tot 1840)

Aankoop	Romeinse dolk, 1e/2e eeuw	(3167/Ei - 95
	Schotse „skean-dhu”	(3175/Ei - 96
	Bronzen zwaard, ca. 1000-800	(3224/Ea - 39
	Bronzen zwaard, ca. 1000-800	(3239/Ea - 41
	Bronzen dolk, ca. 1000-800	(3240/Ei - 97
	Bronzen dolk, ca. 1000-800	(3241/Ei - 98
	Bronzen zwaard, ca. 1000-800	(3242/Ea - 42
	Bronzen bit, ca. 1000-800	(3243/Ag - 21
	Bronzen zwaard, ca. 1000-800	(3251/Ea - 43
	Bronzen zwaard, ca. 1000-800	(3252/Ea - 44
	Bronzen speerpunt, ca. 1000-800?	(3253/Caa - 23
	Bronzen speerpunt, ca. 1000-800	(3354/Caa - 24
	Bronzen dolkklng, ca. 1000-800	(3355/Eia - 3
	Zwaard, ca. 1375-1400.	(3238/Ea - 40
	Japans tempelzwaard + schede	(3394/Eh - 69
	2 Madoera-krisen met zilver	(3400/Ej - 44. AB
	Schenking:	Mes „kukri”, India
Dolk „kandschar”, India		(3318/Ej - 42
Dolk „katar”, India		(3319/Ej - 43
Srijdbijl „tabar” India		(3320/Dd - 6
Srijdbijl „tabar” India		(3321/Dd - 7
Zwaard met gevlamde kling, India		(3322/Eh - 67
Zwaard met gevlamde kling, India		(3323/Eh - 68
Staatsie-degen, Resident N.O. Indië		(3346/Ec - 100
Sierdolk „swar” + schede, Z. Celebes		(3417/Ej - 45
Ruil:	Bart van een harnas ca. 1550	(2975/Ae - 30
	Handschoen, Greenwich, ca. 1600	(2976/Ae - 31
	Bijl, begin 16e eeuw	(2977/Da - 38
	Bubbell vst. jachtgew., J. G. Erttel	(3192/Ic - 118. A
	Bubbell vst. jachtgew., J. G. Erttel	(3350/Ic - 118. B
	Sabel Russ. infanterie, begin 18e eeuw	(3231/Eg - 832
	Vst. legerpistool, A. Tomson & Zoon	(3472/Hc - 282
Bruikleen:	253 sabels lichte cav. nr. 1	(3127/Eg - 65 t/m 317
	298 sabels lichte cav. nr. 2	(3128/Eg - 318 t/m 615
	216 sabels zware cav. nr. 3	(3129/Eg - 616 t/m 831
	Lansen M. 1814:6 M. 1843:44	(3130/Ca - 1 t/m 49

Twee bij elkaar behorende krisen van hoge artistieke kwaliteit uit Zuid-Celebes (Boeginees). De oude klingen, waarvan er één recht en de ander slangvormig met zeven bochten (loks) is, zijn gemoonteerd met fraai gesneden en oude ivoren grepen uit Madoera. De scheden zijn bedekt met gedreven zilver en gevlochten zijde- en zilverdraad. Oude krisen van een dergelijke artistieke en technische kwaliteit komen in Nederland tegenwoordig nog slechts zelden in de handel voor.

2 gotische stijgbeugels, 14e eeuw	(3122/Ag - 16 AB
Chaufrein, ca. 1460-80	(3121/Ag - 17
Copie v. een paardenrusting, ca. 1520	(3120/Ag - 18
Copie v. een gotisch harnas, ca. 1480	(3119/Aa - 3
Opgezet bruin paard	(3118/Ag - 19
opgezet wit paard	(3117/Ag - 20

Aanmaak:	Copie v. een Zwitserse dolk + schede	(3038/Ei - 94
	Copie v. een paard m. inscr., ca. 1350	(3176/Ea - 38
	Copie v. een Spaanse cabasset, 15e eeuw	(3254/Bbe - 10
	Copie v. een schild Welsch Gestech	(3274/Ae - 32
	Copie v. een schede La Tène zwaard	(3278/Eaa - 3
	Copie v. een Viking strijdbijl, 11e eeuw	(3356/Da - 39
	Copie v. een zwaard, ca. 1450	(3396/Ea - 45

Afdeling II

Nieuwe wapens (1840-1940)

Schenking:	Marinesabel Nederland, Off., met schede en kwast	B. W. 61
	Sabel Off. Infant., met schede en 2 dragons	
	Sabel Cav., Off. Ned. 1876, m. schede en dragon	B. W. 62
	Pistool (Teschen) Duits, ± 1900	P. 8
	Pistool (automatisch) Browning, Ned., m. led. holster	P. 9
	Klewang K.N.L.L., omgebouwd, met schede, drager en Japanse koppelriem	B. W. 63
	Houten afstandmeter	
	Wandelsabel Ned. 1912 Off., m. schede, dragon en foudraal	B. W. 64
	Revolver, Webley MK VI nr. 1, Eng., m. lederen holster en patroontas	Re. 14
	Pistool F.N., 1925, België, met lederen holster en 2 tasjes, waarin 3 houders	P. 10
	Wandsabel, Ned. 1912, Off. met schede	
	2 Klewangs, nieuw model Ned., m. schede en lederen dragon	
	Revolvertas (Webbing) naar Delft	
	Pantsergranaat patroon 47 mm	
	Mortiergranaat patroon 81 mm	
	Scheepssabel (± 1842), Engeland, met lederen schede (defect)	B. W. 65
Ruil:	Percussierevolver (Engeland, ± 1840)	P. P. 16
	Percussiegeweer Egypte (Minié-systeem)	P. G. 97
	Percussie-jachtgeweer, Frankrijk, ± 1860, dubbelloops	P. G. 111

Replica's van oude wapens, welke door de heer A. Smit volgens door drs. R. B. F. van der Sloot verstrekte wetenschappelijke gegevens in de werkplaats van het museum zijn vervaardigd, teneinde bestaande leemten in de ontwikkeling van bepaalde wapensoorten aan te vullen.

v.l.n.r.: strijdbijl der Noormannen (11e eeuw), zwaard met visstaartkoop (ca. 1450/75), schede van een La Tènezwaard (ca. 300-0 v. Chr.), Zwitserse dolk (ca. 1500) en zwaard met in zilver geïncrusteerde inscriptie (ca. 1300/1350).

Boven: Spaanse cabacete-helm (einde 15e eeuw).

Onder: schild voor de linker schouder bij het zgn. Welsche-tournooi (ca. 1550/70).

Afdeling III

Uniformen, vaandels, vlaggen, onderscheidingen, distinctieven, uitrustingsstukken en prentencollectie.

Aankoop:	Schilderijen, tekeningen, enz.	
	4 aquarellen van generaal J. H. W. de Clercq	(3358-3361)
	10 pentekeningen, sepia's, aquarellen en olieverfschilderij door J. Hoyneck van Papendrecht	(3449)
	Reproducties	
	55 steendrukken en gravures van Charlet en Bellangé Album „Onze Nederlandsche Land- en Zeemacht”, 1917, met 181 prentbriefkaarten	(3448) (3415)
Schenking:	Uniformen en uitrustingsstukken Kon. Landmacht	
	2 Attila's Blauwe Huzaren	(3164, 3165)
	Uniform Kolonel der Intendance, khaki	(3184-3185)
	Uniform Luitenant-Kolonel der Intendance, zwart	(3186-3187)
	Attila wachtmeester der Rode Huzaren	(3225)
	Uniform Adjudant-onderofficier, m. overjas, grijs	(3247-3249)
	Uniformjas Luitenant-Kolonel Verbindingsdienst, khaki	(3255)
	Uniform Sergeant 1e Kl. der Geneeskundige Troepen, grijs	(3308)
	Uniform Sergeant School Reserve-Officieren Militaire Luchtrvaart, grijs	(3347)
	Ceremoniële Tenue Majoor der Jagers, tot 1940	(3379-3382)
	Geklede Tenue Kapitein der Jagers, tot 1940	(3383-3386)
	Uniformjas Majoor Algemene Dienst, khaki	(3387)
	Uniformjas Kolonel Algemene Dienst, khaki (2x)	(3388, 3389)
	Ceremoniële Tenue Majoor der Grenadiers model 1948	(3423-3425)
	Pels, Officier der Huzaren, met waarnemerswing-Majoor	(3426)
	Overjas en mantel Majoor, zwart	(3428, 3429)
	Giberne veldartillerie	(3166)
	Nestel Adjudant van Minister van Defensie, Chef Generale Staf en Staatssecretaris van Defensie	(3348)
	Kolbak Officier van de Generale Staf	(3353)
	Fourragère Kolonel	(3393)
	Instrumentarium voor paardenarts, in tas	(3422)
	Vlag der Koninklijke Luchtmacht, voerende de afbeelding der Militaire Willemsorde	(3228)

Uniformen en uitrustingsstukken/K.N.I.L.

Uniformjas K.N.I.L. 1885, Majoor	(3027)
Uniformjas K.N.I.L. 1900, 2e Luitenant	(3026)
Uniformjas Majoor Topografische Dienst K.N.I.L., zwart	(3304)
Uniform van „Garoeet”-stof, Majoor Topografische Dienst K.N.I.L.	(3305)
Uniform Kolonel Geneeskundige Dienst K.N.I.L., groen	(3462-3463)
Uniform Kolonel Geneeskundige Dienst K.N.I.L., zwart	(3464-3465)
Uniformjas Kolonel K.N.I.L., zwart	(3466)
Kepi hoofdofficier K.N.I.L. 1885	(3027)
Fourragère onderluitenant K.N.I.L.	(3314)

Onderscheidingen

Ophangbare cassette, bevattende:	
Ridderkruis Nederlandse Leeuw (draagmedaille).	
Kruis voor Krijgsverrichtingen met gesp Atjeh 1873-1880 (modeldecoratie),	
Ereteken langdurige eervolle dienst als officier vóór 1866 (gesp) met cijfer XV (modeldecoratie en hetzelfde ná 1866 (kruis), met cijfer XXX (modeldecoratie)	(2970)
Barrette met de modeldecoraties:	
Officier in de Orde van Oranje-Nassau met de zwaarden,	
Ereteken (kruis) voor langdurige eervolle dienst als officier met het cijfer XXV,	
Watersnoodmedaille 1926,	
Huwelijksmedaille 1937 en	
Mobilisatiekruis 1914-1918	(3029)

Muziekinstrumenten

15 diepe trommen	(3078-3092)
7 klaroenen	(3094-3100)
8 trompetten	(3101-3108)
4 saxofoons	(3109-3112)
1 tuba	(3113)

Schilderijen

Schilderij voorstellende Majoor (later Luitenant-Generaal) der Genie C. F. Gey van Pittius (1790-1866)	(3414)
Miniatuur, voorstellende Adriaan Gey, Kolonel der Artillerie (1759-1814)	(3412)
Miniatuur, voorstellende Carel Frederik Gey van Pittius (1790-1866)	(3413)

Reproducties

A. de Neuville: „Le Bourget 1870” in lijst (2 ex.)	(3160, 3401)
A. de Neuville: Franse kurassierscharge 1870	(3161)
A. de Neuville: „Défense de la porte de Longboyau 1870”	(3162)
A. de Neuville: „Les dernières cartouches. Sedan 1870”	(3163)
Kleurenplaat in lijst: „Seydlitz bei Rossbach” (Schuch)	(3315)
Kleurenplaat in lijst: „Ziethen aus dem Busch” (Schuch)	(3316)
A. de Neuville: „Une pièce en danger” (1870-1871) in lijst	(3402)

Uniformen buitenland

Amerikaanse uitgaanstenuw, huidige tijd: olijfkleurige jas, pantalon en veldmuts en zandkleurig overhemd en stropdas	(3177)
Amerikaanse gevechtstenuw, huidige tijd: veldjas, pantalon en overhemd	(3178)

Ruil:

Uniformen Koninklijke Landmacht	
Uniform Rode Huzaren 1900	(3319)
Uniformjas onderofficier der Genie 1889	(3456)
Uniformen K.N.I.L.	
Uniformjas officier K.N.I.L. 1900	(3397)
Uniformjas sergeant 1e klasse K.N.I.L. 1900	(3398)

Bruikleen:

Uniform Nederland (Historisch)	
Stedelijke Erewacht Dordrecht 1810, bestaande uit: jas met voorpand, pantalon, kousen, slobkousen, epaulet en contra-epaulet, handschoenen, sabelbandelier, patroontas aan bandelier, vest, halsdas, manchetten en soutien	(3044)

Uniformen Buitenland

Dolman Chasseurs à cheval, Frankrijk 1865	(3123)
Dolman Artillerie de la Garde Impériale, Frankrijk 1865	(3124)
Dolman Huzaren, Frankrijk 1865	(3125)
Helm der Dragons de l'Impératrice, Fr. 1865	(3126)

Rood-Chinese raketwerper van 9 cm; de tegenhanger van de Amerikaanse „Rocketlauncher 3,5 inch (Super Bazooka)”.
Effectief tot ± 150 m tegen bewegende doelen (tanks etc.) en ± 300 m tegen stationaire objecten (bunkers etc.).
Doordringingsvermogen: ± 25 cm homogeen staal.
De bediening (schutter en lader) is gestoken in de gewatteerde winteruniform.

Aanwinsten: Uniformen Nederland

Vrijwilliger Bataafs Legioen (volledige kledij)
Koninklijke Gendarmerie 1814-1844 (voll. kledij)

Uniformen Buitenland

Witte winter-camouflagecombinatie der V.N.-troepen in Korea,
Zomeruniform der Chinese volksvrijwilligers in Korea.

Afdeling IV

Studieverzameling Militair Materieel „Stumima“
(1945-heden) Armamentarium, Delft

- aanwinsten:
- 1 veldkanon van 8 cm op wiel-affuit
 - 1 middelzwaar kanon van 15 cm op wiel-affuit
 - 7 machinegeweren
 - 1 partij instructiemunitie van klein, middelbaar en groot kaliber, waaronder vele doorsneden
 - 2 zend/ontvanginstallaties
 - 51 machinepistolen
 - 56 pistolen en revolvers
 - 64 geweren en karabijnen
 - 1 partij raketten voor instructiedoeleinden
 - 1 partij handgranaten, mijnen en „booby-traps“ voor oefening en exercitie
 - 21 luchtdrukwapens
 - 5 seinpistolen
 - 61 jacht- en sportwapens

Bibliotheek

Aankoop:

Armi antiche,	1961
Armi antiche,	1963
Atlas van tropisch Nederland	
Beaufort, H. L. T. de	Wilhelmina 1880-1962
Binnen zonder kloppen in de Pruijken-tijd, catal. museum Willet Holthuysen	
Blackmore, H. L.	Guns and rifles of the world
Blok, C.	Doolhof of Museum; een leidraad v.d. museum-bezoeker
Booy, Th.	De levensavond van Koningin Wilhelmina
Bowood, R.	Soldiers
British military uniforms	

- Canedo, A. How Canedo draws the figure
 Capa, R. Images of war; with text from his own writings
 Chandler, D. A traveller's guide to the battlefields of Europe;
 Volume I: Western Europe
 Child, H. Heraldic design; a handbook for students
 Churchill The Years 1874-1965
 Claretie, J. Paris assiégé 1870-1871; récits de guerre
 Clark, A. Barbarossa; the Russian-German conflict 1941-
 1945
 Collection „Uniformes Belges”; Gendarmes, Guides, Grenadiers
 Delarue, J. Geschiedenis van de Gestapo; vert. uit het
 Frans door A. de Swarte
 „Dürer en zijn tijd” Tentoonstellingscatalogus Rijksmuseum Amsterdam
 Edwards, T. J. Mascots and pets of the services
 Edwards, T. J. Military customs
 Edwards, T. J. Regimental badges
 Edwards, T. J. Standards, guidons and colours of the Commonwealth Forces
 Eis, E. Bollwerke
 Encyclopedie van Nederlandsch-Indië - 8 delen
 Europa-erfgoed deel I: „Het oude Oosten en Griekenland”
 Exodus, A. (M. H. du Croo): Het land van bij-ons-buiten
 Falls, C. (ed.) Great military battles
 Fehrenbach, T. R. This kind of war; a study in unpreparedness
 Foster, W. How to do water colors; materials to use, and
 how to paint with water colors
 Brandt, C. D. J. en H. van Werveke, Wereldgeschiedenis; de geschiedenis der mensheid van de oudste tijden tot heden. delen I, II, III, IV
 French, V. How to draw and paint fashions
 Gaubi, A. L'arte bresciana delle armature; contributo alla storia delle armi difensive italiane
 Galli, H. La guerre à Madagascar; histoire anecdotique des expéditions françaises de 1885 à 1895
 Goerlitz, W. History of the German General Staff 1657-1945; translated by Brian Battershaw
 Goris, R. Bali; Atlas Kebudajaan; Cults and customs; Cultuurgeschiedenis in beeld
 Hatje, U. Gaade's stijlenboek; van de Antieken tot heden
 Heerdt, C. van Nederlandse en buitenlandse ridderorden en onderscheidingen
 Hoekstra, H. G. en E. Werkman, Nee en nog eens nee; fotoboek van het verzet 1940-1945
 Holmes, C. A B C of lettering
 Jacobsen, H. A. Geschiedenis van de tweede wereldoorlog in foto's en documenten, delen 7 t/m 20

- Jong, L. de De bezetting; 5 delen
 Kandler, G. Deutsche Armeemärsche
 Königlich Niederländischer Dienst; Königliches Commissariat in der Schweiz; General Registrateur, 2 delen
 Kornel, T. Haborus Album (Hongaarse editie over We-reldoorlog I)
 Landström, B. The quest for India
 Lavin, J. D. A history of Spanish firearms
 Lawson, C. C. P. A history of the uniforms of the British Army; Delen I, II, III
 Legge-Bourke, H. The Queen's Guards; Horse and Foot
 Militärische Bücher Nach Schlagworten geordnet und mit alphabetischem Autoren-register; abgeschlossen Januar 1909
 Moore, W. Guns; the development of firearms, air guns and cartridges; told in pictures
 Morin, R. Churchill: portrait of greatness
 Naam- en ranglijst der officieren, 1965
 Oakeshote, R. E. The sword in the Age of Chivalry
 Presser, J. Ondergang; de vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945
 Putzger, F. W. Historischer Weltatlas
 Rees, D. Korea; the limited War
 Reports and papers read at the meetings of the Architectural Societies of the County of Lincoln etc. during the year MDCCCXXXI
 Roy, J. Dien Bien Phoe; keerpunt in Azië
 Salvan, I. er R. Caporali (eds): Rome resuscitée; panorama d'une civilisation
 Schoonjans, J. Verzameling 's Lands Glorie; vulgarisatie van de geschiedenis van België door het beeld, 6 delen
 Schreiber, G. Die Bayerischen Orden und Ehrenzeichen
 Smitherman, P. H. Infantry uniforms of the British Army 1660-1790
 Smitherman, P. H. Uniforms of the Scottish regiments
 Standaard-Encyclopedie; Panorama der wereld in kleur, deel I
 Swanenburg, B. D. Iwan de Verschrikkelijke; leven en werken van Dr. P. V. van Stein Callenfels, die uit beelden en stenen het verleden herschiep
 Thomas, B. en O. Gamber: L'arte Milanese dell' armatura
 Vermaseren, B. A. Atlas algemene en vaderlandse geschiedenis
 Volkers, A. Aquarelleren
 Vries, J. de Etymologisch woordenboek; waar komen onze woorden vandaan?
 Vries, Ph. de en Th. Luyckx (eds): Historische W. P. encyclopedie, 3 delen
 Waghenaer, L. J. Spieghel der zeevaerdt; Leyden 1584-1585; theatrum orbis terrarum; a series of atlases in facsimile; first series, volume IV

Werth, A.
West Point, The

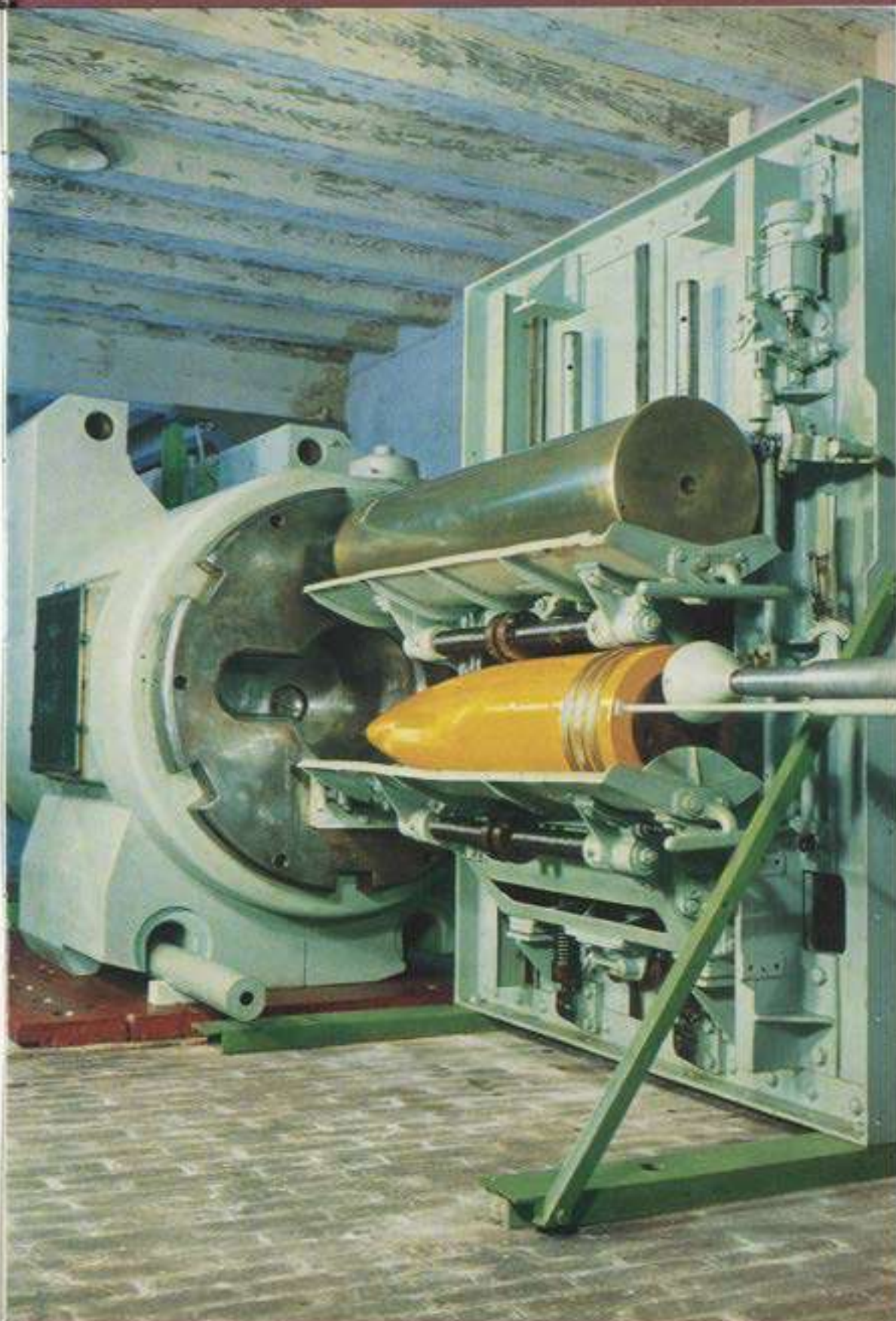
Russia at war 1941-1945
Atlas of American Wars, 2 delen

- Schenkeningen: - Handleiding voor het onderwijs in de schermkunst (1858) door C. Siebenhaar
- Règlement concernant l'exercice et les manoeuvres de l'infanterie (1828) 4 delen
- De Medici, door J. L. Pierson
- Het tragische leven van keizer Maximiliaan, door E. C. C. Corti
- The dutch wars with Kandy - 1764-1766, door R. Raven-Hart
- Overzicht wapening en munitie voorm. K.N.I.L. (1938)
- Diverse reglementen en voorschriften
- Afrika trilogie: De storm steekt op,
Voor de poorten van Cairo,
De laatste phase.
- Neurenberg, door R. W. Cooper
- Opmars naar de galg, door J. J. Heydecker en J. Leeb
- The other side of the hill, door B. H. Liddell Hart
- Terwijl de strop hun wachtte, door G. M. Gilbert
- „Second to None”, the second United States Infantry Division in Korea 1951-1952
- Korps Mariniers; 10 december 1665-1965
- Stalingrad, door Th. Plevier
- Diverse voorschriften voor 1940 (Nederlandse en Duitse)
- Kramer's Spaans woordenboek
- Mars in cathedra 1865-1965, door J. J. de Wolf
- Journal de campagne de l'adjudant-général François Durutte tenu pendant les troubles de Brumaire An. sept. (guerre de paysans Belges) 1798-1799, door R. H. Willems

Alphabetische naamsvermelding van schenkers en bruikleengevers

Schenkeningen werden ontvangen van:

Aman Willems, J. D.	's-Gravenhage
Ates, E. A.	Amsterdam
Baks, M. A.	Hengelo
Belgische onbekende schenker	
Beresteijn, Jhr. C. J. van	's-Gravenhage
Bicker Caarten, A.	Leiden
Biljardt, J. E.	's-Gravenhage
Blom, F.	's-Gravenhage
Briellaard, W. A. H. C.	De Bilt (U)
Bosch, C. C. v. d.	's-Gravenhage

Achterstuk van een zwaar marine-kanon van 28 cm met horizontale sluitwig (systeem Krupp).
Op de voorgrond het stalen laadpaneel met geveerde laadgoten, dragend een beisant-granaat en kardoeshuis.
Deze stukken vormden o.m. de hoofdbewapening der duitse slagkruisers en „vestrak“-slagschepen.

Paradehelm van het „cabasset“-type, welke omstreeks 1580 in Italië is gemaakt. De uit één stuk vervaardigde en geblauwde ijzeren helm is gedreven met fabelwezens, putti, wapentrofeën, leeuwenmaskers en bladranken en is gëincrusteerd met goud en zilver. Het is een fraai voorbeeld van de kundigheid der Italiaanse harnasmeden in het repousseren van ijzer in de tweede helft van de 16e eeuw.

Bruin, J. G. de	's-Gravenhage
Douwes-Dekker, Mevr. H.	's-Gravenhage
Epkema, N. F.	Voorburg, Z. H.
Esch, P. F. H.	Voorburg, Z. H.
Feitsma, W. A.	Wassenaar
Floo, W. du	Woensdrecht
Fuchis-van Braningen, Mevr.	's-Gravenhage
Geij Van Pitrius, Mej.	's-Gravenhage
Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht	's-Gravenhage
Inspectie Technische Dienst, Kl.	's-Gravenhage
Intostdepcie, 630e	Amsterdam
Jamaer-Wolhoff, Mevr. C. L.	's-Gravenhage
Jong, G. de	Wassenaar
Jonquiere, Dr. P. A.	Delft
Kapenga, P.	Kampen
Koninklijke Luchtmacht	Amersfoort
Kroesen, F. L.	Monster
Kool, N. A.	Leiden
Lasonder, M. W.	Alphen aan de Rijn
Leeuwen, H. van	Wassenaar
Mollerus, Jhr. A. M. C.	Apeldoorn
Nijland-Meurer, Mevr. W. E.	's-Gravenhage
Pape, J. J.	's-Gravenhage
Pat, A.	's-Gravenhage
Peloton Intendance Retourgoederen, 639e	Woerden
Poser, Dr. J. W.	Overveen
Römer, R.	's-Gravenhage
Schmidt, J. F.	Rijswijk
Smeth, J. A. Baron de	Schaarsbergen
Thomson, W. J.	Kentucky, U.S.A.
Timmer, M. M. L.	's-Gravenhage
Verschoor, P. L.	's-Gravenhage
Vogel, P.	Amsterdam
Wal, J. H. E. van de (nalatenschap)	
Weckenstroo, A. J.	Leidschendam
Wolfs, G.	Eijsden
Wijngaarden, C. J. A. van	Amsterdam
(legaat wijlen Majoor G. P. Jansen v. Endenburgh)	

Bruiklenen werden verkregen van:

Brau, Jhr. N. E. de	's-Gravenhage
Internationale Kastelen Stichting	Rosendaal (G)
Kanselarij Nederlandse Orden	's-Gravenhage
Rijksmuseum	Amsterdam
Stedelijk museum	Amsterdam
Stichting Hist. Verz. der Cavalerie	Amersfoort
Wilde, Dr. F. G. de	Naarden

Jaarverslag

van de Stichting „Vrienden van het Legermuseum” over 1965

Het aantal donateurs bedroeg per 31 december 1965: 345, onder wie 3 ereleden en 21 donateurs voor het leven; per 31 december 1964 telde de Stichting 317 donateurs, onder wie eveneens 3 ereleden en 23 donateurs voor het leven.

Een drietal donateurs voor het leven ontvielen de Stichting door overlijden, terwijl zich één donateur voor het leven heeft aangemeld.

Van de overige donateurs overleden een 8-tal personen, 3 bedankten en 11 personen hebben – ondanks herhaalde herinneringen – hun donatie over 1965 niet voldaan.

Uiteindelijk vond toch nog een toename plaats van 28 donateurs.

Het vermogen der Stichting per 31 december 1965 bestond uit:

3 obligaties	\$ 100	3 %	Nederland 1947
25 idem	f 100	2½%	Rotterdam I en II
7 idem	f 100	4½%	Nederland 1960 (I en II)
1 idem	f 500	4½%	Bank Ned. Gem. 1960 (III)

alsmede een batig saldo van f 2.885,23 op rekening-courant en f 4.087,94 op beperkte deposito-rekening, benevens een voorraad van 459 reproducties naar tekeningen van Hoyneck van Papendrecht e.a. bestemd voor verkoop aan bezoekers.

C. J. Valk, voorzitter

P. Th. Six, secretaris

Leiden, 8 juni 1966

Slotwoord

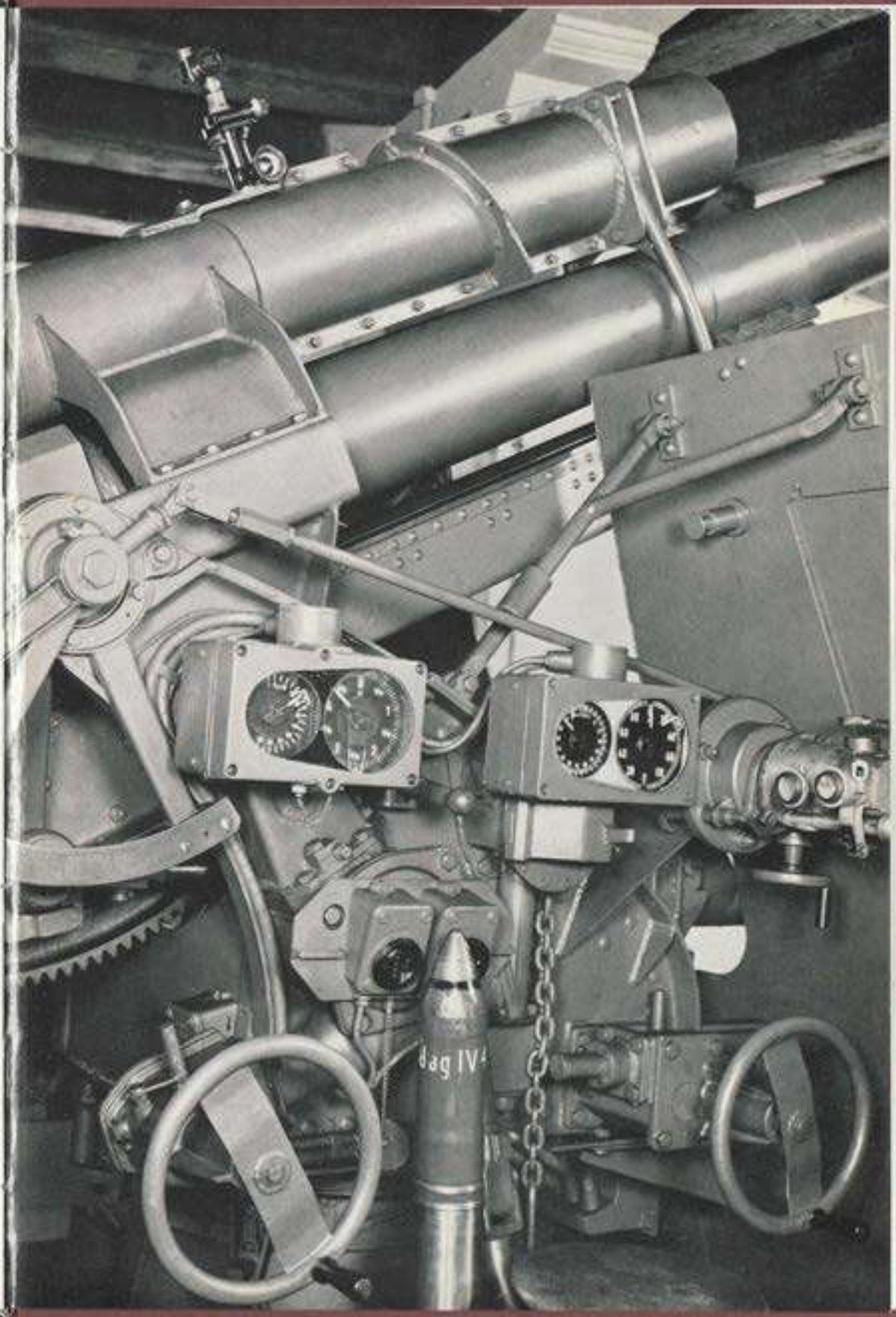
In het „Ten Geleide”, waarmee de Staatssecretaris van Defensie K.L. Zijne Excellentie G. H. J. M. Peyenburg zo vriendelijk is deze eerste publikatie „Armentaria” te willen openen, komt duidelijk naar voren waarom het bestuur van het Nederlands Leger- en Wapenmuseum „Generaal Hofer” is overgegaan tot de splitsing van het jaarverslag, zoals het tot nu toe verscheen, in een zakelijk en een wetenschappelijk deel.

Wij zijn dankbaar voor de belangstelling, welke de Staatssecretaris voor ons werk toont en voor de steun, welke wij van hem en zijn ministerie mogen ondervinden. De laatste woorden van het „Ten Geleide” van de Staatssecretaris vormen als het ware de inleiding tot de bijdrage van ons erelid luitenant-generaal b.d. M. R. H. Calmeyer, onze oud-voorzitter, die belangstelling vraagt voor ons museum omdat daardoor tevens interesse wordt opgewekt voor onze krijgsmacht. Deze belangstelling is noodzakelijk, omdat, zoals onze minister van Defensie stelde in de inleiding tot de Defensie-nota van 1964 „alleen een goed defensiebeleid kan worden gevoerd, indien de gehele bevolking met de problematiek ervan vertrouwd raakt en achter dit beleid staat”.

Wij verwachten dat er onder de wetenschappelijke bijdragen in deze uitgave enkele zijn, die uw belangstelling hebben gehad. Ons dunkt, dat moet haast wel, want de verscheidenheid is groot en de schrijfster en schrijfters ter zake deskundig.

Wij spreken de hoop uit, dat deze publikatie bij u een goede ontvangst zal genieten en wij zouden u willen vragen, berg het boekje na lezing niet op in uw boekenkast, doch laat het zien aan uw vrienden en kennissen en wekt hen op toe te treden tot de gilde der „Vrienden van het Legermuseum”, Pesthuislaan 7 te Leiden. Ons prachtige museum met zijn unieke verzameling is dat ruimschoots waard.

C. J. VALK
Voorzitter.

Zwaar luchtdoelkanon van 8,8 cm (8,8 cm. Flak 36)

Schootsverheid horizontaal : 16000 m

Schootsverheid vertikaal : 11000 m

Vuursnelheid : \pm 25 schoten per minuut

Gewicht in vuurstelling : 5 ton

Mobiel door middel van twee verende onderstellen op luchtbanden.

Fabriek Krupp-Rheinmetall.

Type van een vuurmood voor veelzijdig gebruik (Mehrzweck-Gesch., multi-purpose gun).

Oorspronkelijk ontworpen als luchtdoelwapen, kon zonder tijdsverlies worden overgegaan op

de bestrijding van tanks en andere groendoelen (contra-batterijvuur).

De schootsgegevens werden door de centrale vuurleiding elektrisch in bepaalde wijzerstanden op de beide ontvangers uitgedrukt.

De richter, die zowel hoogte- als breedewiel hanteerde, droeg zorg voor een nauwkeurige indicering der volgwijzers.

Schenking van:
M.M. Koppes-van Kaesveld
2514 GE Den Haag

18/05/94 845/94 KNLWM

Legermuseum Delft

* 0 0 0 0 6 8 0 7 *

HB0 HB 075-0001
Afl. 1

H8 1-75

L. MAG